

Samenvatting

De heisa in de media rond de afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken houdt heel veel leerkrachten levensbeschouwing wakker. Dit heeft ervoor gezorgd dat deze bachelorproef tot stand gekomen is, met als centrale vraag: *“Bevordert het geven van levensbeschouwelijke vakken in het secundair onderwijs het psychisch welzijn en studieprestaties bij tieners uit de tweede graad?”*

Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste directeurs pro afschaffing zijn van de levensbeschouwelijke vakken uit de scholen, terwijl de meeste leerkrachten levensbeschouwing juist het behoud van de vakken verdedigen. Tijdens het onderzoeksproces leek het ook moeilijk om in Vlaanderen gevoerde onderzoeken, inzake de invloed van levensbeschouwing in het onderwijs, te vinden. De meningen uit dit onderzoek zijn zeer uiteenlopend. De meesten die voor de afschaffing opteren, ervaren vooral organisatorische en praktische problemen bij het inroosteren van de leerkrachten. Vaak zijn deze leerkrachten ook moeilijk te vinden, omdat ze vaker op verschillende scholen tewerkgesteld zijn. Daarentegen houden de leerkrachten levensbeschouwing zich juist bezig met het welbevinden van de leerlingen, waarbij de levensbeschouwelijke vakken een grote rol spelen. Het is juist door deze vakken dat de leerlingen kans krijgen om te ventileren en hun harten te luchten doorheen het drukke schoolcurriculum. Eveneens blijkt uit dit onderzoek dat de leerkrachten vaker extra tijd uittrekken om de leerlingen een luisterend oor te bieden en om abstracte vragen of thema's te bespreken.

Wanneer de directeurs het inroosteringsprobleem niet meer ervaren, zou het best kunnen zijn dat er meer naar het welbevinden van de leerlingen wordt gekeken en kan eventueel hier meer onderzoek naar gevoerd worden.

Woord vooraf

Tien jaar heeft het me gekost om weer aan de schoolbanken te gaan zitten. Na verschillende werkervaringen besloot ik om mijn studies te hervatten, wat niet evident was als vader en echtgenoot. Daarom wil ik in de eerste plaats mijn vrouw en familieleden bedanken die mijn uitdaging doorheen de opleiding ook als hun uitdaging zagen. Zonder hun steun en toeverlaat had ik dit niet kunnen bereiken. Na enorme inspanningen en opofferingen te hebben geleverd, was het allemaal meer dan waard.

Verder gaat mijn dank uit naar mijn gewaardeerde promotor dhr. Mohamed El Fadili, die zich niet alleen ontfermde over het proces van mijn bachelorproef, maar ook bijdroeg aan mijn motivatie doorheen de opleiding. Als docent islamitische godsdienst slaagde hij erin om mij nieuwe kennis bij te brengen en wist hij me ook te motiveren wanneer het licht uitging. Ik moet eerlijk bekennen dat het licht wel vaak uitging.

Daarnaast wil ik ook mijn dank uitspreken aan mevr. Niomi Kelly en mevr. Ilse Cornelis, docenten Nederlands. Vanaf het eerste contact hebben zij hun vertrouwen in mij uitgesproken, wat voor mij een enorme motivatiebron was. Dankzij hun voortdurende steun en geloof in mijn potentie, voelde ik me gezien en gewaardeerd bij elke inspanning die ik leverde. Hun vertrouwen hield mijn motivatie hoog en hielp me doorzetten tot aan het einde van mijn opleiding. De aanmoedigingen van mijn docenten Nederlands en van mijn promotor waren van onschatbare waarde. Daarvoor ben ik hen enorm en eeuwig dankbaar.

Deze bachelorproef kon niet tot stand gekomen zijn noch tot een goed einde zijn gebracht, zonder mevr. Joke Simons. Als begeleidster en ondersteunende kracht voor mijn bachelorproef stond ze op elk moment klaar om mijn vragen te beantwoorden en obstakels doorheen het schrijven van dit proefwerk weg te werken. Bedankt!

Ten slotte gaat mijn dank verder uit naar alle medestudenten die weliswaar dezelfde uitdagingen doormaakten. Het was een genoegen om met hen samen te werken, maar vooral om alle lasten samen te dragen. Dit zorgde ervoor dat haast niemand overboord viel en dat iedereen verder naar het einde van de opleiding kon varen.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING.....	3
WOORD VOORAF	4
INHOUDSOPGAVE	5
LIJST VAN TABELLEN EN FIGUREN.....	6
INLEIDING	7
1 DEEL 1: LITERATUURONDERZOEK.....	9
1.1 ERKENDE GODSDIENSTEN IN HET BELGISCH ONDERWIJS	9
1.2 DE AFSCHAFFING VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE VAKKEN IN HET ONDERWIJS	9
1.2.1 <i>Officieel onderwijs</i>	11
1.2.2 <i>Vrij onderwijs</i>	14
1.3 HET BEHOUD VAN DE LEVENSBESCHOUWELIJKE VAKKEN IN HET ONDERWIJS	15
1.3.1 <i>Het psychisch welzijn en religie</i>	17
1.3.2 <i>Het effect van godsdienstvakken op leerlingen</i>	20
1.3.2.1 Besluit van de literatuurstudie	25
2 DEEL 2: METHODOLOGIE.....	26
2.1 INLEIDING	26
2.2 INSTRUMENTEN.....	27
2.3 WERKWIJZE.....	31
3 DEEL 3: BESCHRIJVING VAN DE TOEPASSING	32
3.1 ENQUÊTEBEVRAGING DIRECTIE	32
3.2 ENQUÊTEBEVRAGING LEERKRACHTEN LEVENSBESCHOUWING	33
3.3 BEVRAGING LEERLINGEN TWEEDE GRAAD.....	35
4 BESLUIT EN REFLECTIE.....	36
LITERATUURLIJST	38
BIJLAGEN.....	41

Lijst van tabellen en figuren

FIGUUR 1: ANTWOORDEN BEVRAGING VLVO: (GOETHALS, D., & SELS, E. 2023)	11
FIGUUR 2: ANTWOORDEN BEVRAGING VLVO: (GOETHALS, D., & SELS, E. 2023)	11
FIGUUR 3: ANTWOORDEN BEVRAGING VLVO: (GOETHALS, D., & SELS, E. 2023)	12
FIGUUR 4: ANTWOORDEN BEVRAGING VLVO: (GOETHALS, D., & SELS, E. 2023)	13
FIGUUR 5: ANTWOORDEN BEVRAGING VLVO: (GOETHALS, D., & SELS, E. 2023)	14
FIGUUR 6: ANTWOORDEN BEVRAGING VLVO: (GOETHALS, D., & SELS, E. 2023)	14
FIGUUR 7: OVERZICHT CIJFERS: (EIGEN GRAFIEK VOOR EEN BETER OVERZICHT)	18
FIGUUR 8: LEERPLAN ISLAMITISCHE GODSDIENST: (LEERPLANNEN, Z.D.)	23
FIGUUR 9: LEERPLAN ISLAMITISCHE GODSDIENST: (LEERPLANNEN, Z.D.)	24
FIGUUR 10: GOOGLE FORMS: INLEIDING VOOR DE ENQUÊTEBEVRAGING LEERKRACHTEN.....	27
FIGUUR 11: GOOGLE FORMS: BEVRAGING VOOR LEERKRACHTEN	28
FIGUUR 12: GOOGLE FORMS: INLEIDING ENQUÊTEBEVRAGING DIRECTEURS.....	29
FIGUUR 13: GOOGLE FORMS: BEVRAGING VOOR DIRECTEURS	29
FIGUUR 14: GOOGLE FORMS: BEVRAGING VOOR LEERLINGEN TWEEDE GRAAD.....	30

Inleiding

Mensen die de actualiteit dagelijks raadplegen, zullen wel gemerkt hebben dat er de laatste jaren herhaaldelijk over de afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken gesproken wordt. Onder levensbeschouwing vallen de erkende godsdienstvakken, nl. joodse, katholieke, islamitische, orthodoxe, protestantse en de anglicaanse godsdienst. In 2023 werd het Boeddhisme ook erkend. Meerdere scholen zouden vooral problemen ervaren met de organisatie van deze uren. Het lijkt haast onmogelijk om de verschillende levensbeschouwelijke vakken in het vaste lessenrooster te plannen. Bijgevolg pleiten sommige directies dus voor een definitieve afschaffing van deze vakken.

Als student in de lerarenopleiding secundair onderwijs voor de vakken islamitische godsdienst en Nederlands, leek het mij niet meer dan evident om hier een onderzoek naar te voeren. In mijn reeds opgedane ervaring, bv. tijdens de stages, heb ik gemerkt dat de leerlingen een speciale band hebben met de godsdienstleerkracht. Het was niet zomaar een leerkracht, maar meer een vertrouwenspersoon. De leerlingen konden met verschillende, al dan niet persoonlijke, problemen bij de leerkracht terecht. Dit is ook iets waarin ik geloof. Een van de redenen waarom ik godsdienstleerkracht wil worden, is om de jongeren beter te bereiken.

Ik geloof dat elke jongere zich gehoord wil voelen en vooral geaccepteerd wil voelen. Er speelt zich zoveel af in dat puberbrein, terwijl de maatschappij enkel hamert op hun presteren. Als jongeren voortdurend gevraagd worden om binnen de schoolmuren en buiten de schoolmuren te presteren, dan vraag ik mij oprecht af wanneer deze jongeren zullen ademen. Deze jongeren hebben begeleiding nodig, waarbij een godsdienstleerkracht wellicht een grote rol kan spelen. De maatschappij verwacht volleeerde, getalenteerde en gezonde jongeren thuis en op de arbeidsmarkt, maar dat kan enkel en alleen wanneer serieuze aandacht wordt geschonken aan het welzijn van de jongeren. Jongeren die psychisch moeilijk functioneren, zullen ook weinig van hun talenten aan de maatschappij tonen. Deze kijk heeft ertoe geleid dat mijn onderzoek zich richt op het belang van de levensbeschouwelijke vakken, met als centrale vraag: *“Bevordert het geven van levensbeschouwelijke vakken in het secundair onderwijs het psychisch welzijn en studieprestaties bij tieners uit de tweede graad?”*

Voor vele jongeren biedt een godsdienst een houvast in moeilijke en makkelijke periodes. Wanneer deze houvast ook in het onderwijs wordt aangeboden d.m.v. levensbeschouwelijke vakken aan te reiken, dan helpt dit de jongeren hun levenspad gemakkelijker te bewandelen.

Deze bachelorproef biedt een overzicht van het onderzoek in vier delen. In het eerste deel worden verschillende visies uit verschillende bronnen onder de loep genomen en diepgaand besproken. Als inleiding in de literatuurstudie wordt een kleine schets weergegeven over de godsdiensten in België.

Later zal de focus enkel op de islamitische godsdienst gelegd worden. Dit brengt ons naar het tweede deel waarin de werkwijze en de aanpak van het onderzoek worden toegelicht. In het derde deel wordt de literatuurstudie gekoppeld aan de praktijk om een duidelijk beeld te verwerven over het belang van de levensbeschouwelijke vakken en ten slotte schrijf ik de conclusie van mijn onderzoek in het vierde deel.

1 Deel 1: Literatuuronderzoek

1.1 Erkende godsdiensten in het Belgisch onderwijs

Het onderwijs in België bestaat uit officiële scholen en vrije scholen. Scholen die deel uitmaken van het gemeenschapsonderwijs, zoals: gemeentelijke, stedelijke en provinciale scholen behoren tot de officiële scholen. Zij zijn, volgens de Belgische wetgeving, verplicht een erkende godsdienst aan te bieden aan de leerlingen tot hun 18^e verjaardag. De erkende godsdiensten in België zijn de joodse, katholieke, islamitische, orthodoxe, protestantse en de anglicaanse godsdienst. In 2023 werd het Boeddhisme ook erkend. Ten slotte bieden zij ook niet-confessionele zedenleer aan voor leerlingen die bijvoorbeeld geen godsdienst belijden. Ouders dienen een schriftelijke keuze voor te leggen waarin zij aangeven welke levensbeschouwing hun kind zal volgen. Leerlingen die ervoor kiezen om geen enkel levensbeschouwelijk vak te volgen, worden vrijgesteld van twee uur les, waarin ze nota bene hun eigen levensbeschouwing kunnen bestuderen. Daarentegen zijn de vrije scholen verplicht om minstens één of meerdere erkende godsdiensten aan te bieden, niet-confessionele zedenleer of ze kunnen ervoor kiezen om cultuurbeschouwing aan te bieden. In de praktijk bieden vrije scholen meestal maar één godsdienst aan (Godsdienst Of Zedenleer?, z.d.-b).

1.2 De afschaffing van levensbeschouwelijke vakken in het onderwijs

Bij het volgen van de actualiteit blijkt dat de afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken steeds meer en meer aandacht krijgt. Uit recente krantenartikelen blijkt eveneens dat er herhaaldelijk een noodkreet vanuit de directies wordt uitgeschreeuwd dat ze geen leerkrachten levensbeschouwing vinden en het vooral moeilijk is om ze ook nog eens in te roosteren.

In een artikel uit 'Het Laatste Nieuws' wordt duidelijk het probleem aangekaart, waardoor de meeste scholen opteren voor een afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken, nl.: "Scholen van het gemeenschapsonderwijs en stedelijke, gemeentelijke en provinciale scholen hebben de grondwettelijke plicht om de verschillende erkende levensbeschouwingen aan te bieden op school, maar de organisatie van die verschillende vakken bezorgt de scholen heel wat hoofdbrekens. Zo hebben vele scholen leerlingen in minstens drie levensbeschouwingen, waarvoor de directies telkens zelf een individuele leerkracht moeten zien te vinden en inroosteren." (DPG Media Privacy Gate, 2023).

Ook kwam recent in 'Het Nieuwsblad' Nws (2023b) dat 'de Onderwijskoepel van Steden en Gemeenten' (OVSG) het vak godsdienst en zedenleer anders wil kunnen organiseren. Gezien elke leerling twee uur per week levensbeschouwing krijgt naar keuze, is het voor de schooldirecties vaak

een moeilijke puzzel om voor elke erkende godsdienst lessen te organiseren. Omdat het grondwettelijk verplicht is, maakt dit de zaak nog moeilijker.

Sven De Schutter, directeur van een basisschool in Gent (DPG Media Privacy Gate, z.d.-e) deelde in 'Het Laatste Nieuws' mee dat het op een werkdag bijna 100% van zijn werkstress gerelateerd was aan de organisatie van levensbeschouwing op de school. *"Ik word echt stellig: niet alleen vanuit ideologisch standpunt, maar ook wat de draagkracht van een directeur betreft, pleit ik voor het afschaffen van deze vakken"*, aldus De Schutter (DPG Media Privacy Gate, 2023). Uit deze drie krantenartikelen blijkt dat het pleiten voor het afschaffen van de levensbeschouwelijke vakken voornamelijk te wijten is aan de praktische organisatie, haalbaarheid.

Verder meent De schutter (Gva.Be 2023) dat het voor hem niet klopt dat de leerlingen, met verschillende achtergronden, moeten leren samenleven om ze dan nadien apart te zetten in verschillende lokalen.

Niet alleen Sven De schutter is voor de afschaffing maar ook moraalfilosoof Patrick Loobuyck. Als ILC-coördinator op zijn school (DeWereldMorgen.be 2024), merkt hij dat de studenten meer uit dit soort projecten (interlevensbeschouwelijke competenties)¹ leren dan losweg uit godsdienstvakken. Ze plannen bijvoorbeeld eenmalig per jaar een daguitstap met de derde -en vierdejaarsstudenten waarbij ze dan verschillende gebedshuizen bezoeken. Naar eigen zeggen trekken de studenten hun ogen wijd open wanneer ze in werkelijkheid verhalen zien en horen.

Waar reactie is, is er natuurlijk ook tegenreactie. Dat liet de theoloog en hoogleraar aan de KU Leuven Didier Pollefeyt duidelijk blijken. In hetzelfde artikel (DeWereldMorgen.be 2024) heeft de professor duidelijk een uitgesproken mening waarbij hij zegt: "alsof godsdienstles alleen om catechese zou gaan en zieltjes winnen. Het gaat in de LBV-lessen ook uitvoerig over waarden en normen, relaties en seksualiteit, wereldbeeld en milieubewustzijn, globalisering en identiteit, én over omgaan met andere levensbeschouwingen." (DeWereldMorgen.be, 2024).

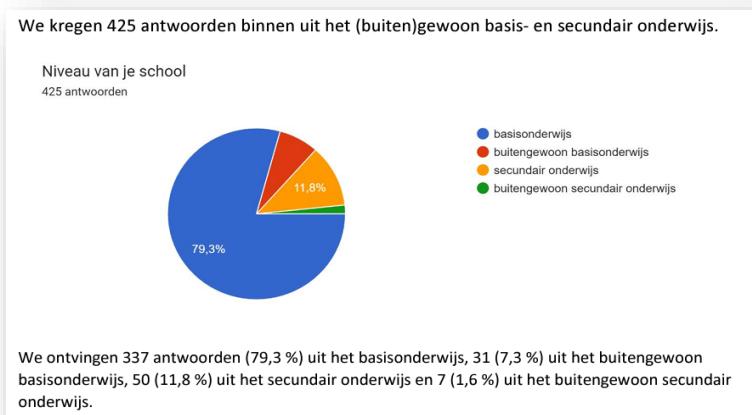
Uit een recent rapport van de Vereniging Leidinggevenden Vlaams Onderwijs (VLVO, 2023) worden enkele bevindingen weergegeven in de vorm van statistieken, betreffende de visie van directeurs van zowel basisscholen als secundaire scholen op de levensbeschouwelijke vakken. De organisatie ontving 425 antwoorden vanuit het vrij onderwijs en officieel onderwijs. De statistieken worden dus gesplitst in vrij onderwijs en officieel onderwijs.

¹ <https://onderwijsinspectie.be/nl/levensbeschouwelijke-inspectie/algemene-info>

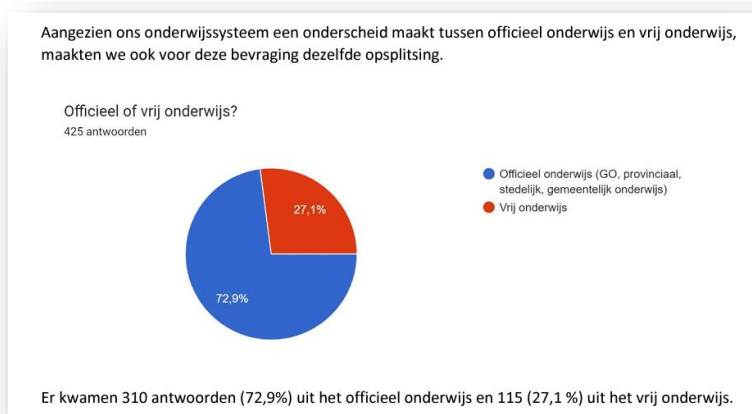
1.2.1 Officieel onderwijs

Onderstaande figuur (Figuur 1) geeft duidelijk weer welke scholen zich het meest hebben laten horen. Het VLVO ontving in totaal 425 antwoorden uit het secundair onderwijs, buitengewoon secundair onderwijs, basisonderwijs en buitengewoon basisonderwijs. De meeste antwoorden waren afkomstig van het basisonderwijs, met een totaal van 337 antwoorden, gevolgd door het secundair onderwijs met 50 antwoorden. Het buitengewoon basis – en secundair onderwijs lieten zich het minste horen, met respectievelijk 31 en 7 antwoorden. Gezien het Belgisch onderwijssysteem uit officieel – en vrij onderwijs bestaat, laat het VLVO eveneens zien waar de meeste antwoorden vandaan kwamen. Uit figuur 2 blijkt dat de meeste antwoorden uit het officieel onderwijs afkomstig waren met een totaal van 310 antwoorden.

Figuur 1: Antwoorden bevraging VLVO: (Goethals, D., & Sels, E. 2023)

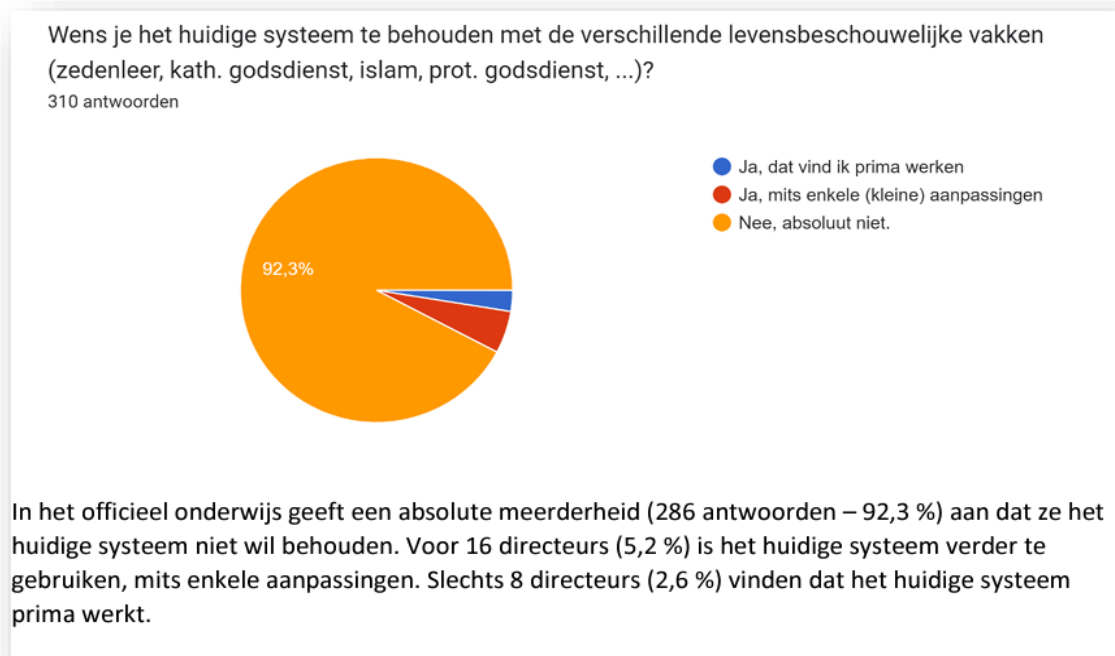

Figuur 2: Antwoorden bevraging VLVO: (Goethals, D., & Sels, E. 2023)

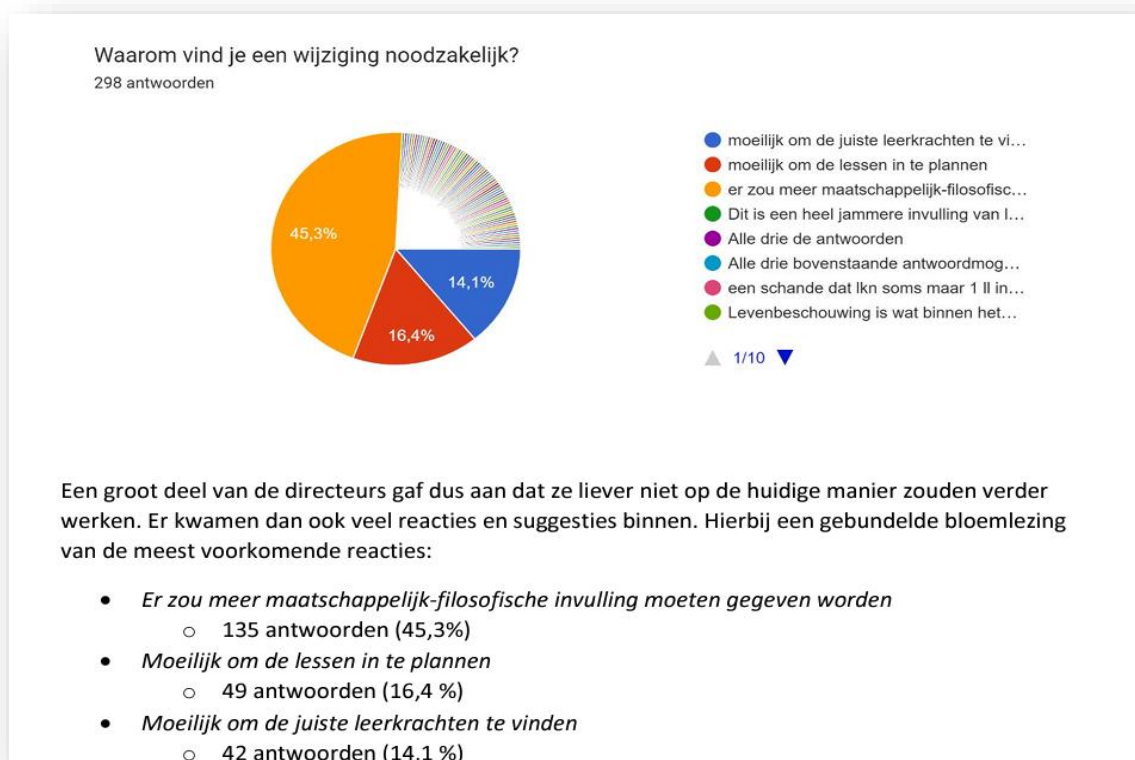
Zoals eerder werd aangehaald, moeten de scholen die onder het officieel onderwijs vallen verschillende erkende godsdiensten aanbieden. Scholen die hieronder vallen, kregen vanuit VLVO de vraag of zij het huidige systeem met de verschillende levensbeschouwelijke vakken willen behouden. Figuur 3 brengt de resultaten van de bevraging in beeld. Bijna 94% van de deelnemende directeurs uit het officieel onderwijs wil het huidige systeem niet behouden, terwijl 2,6% tevreden is met het huidige systeem. Daarnaast wil 5,2% van de directeurs ook het systeem behouden, mits er enkele aanpassingen doorgevoerd worden.

Figuur 3: Antwoorden bevraging VLVO: (Goethals, D., & Sels, E. 2023)

Vervolgens vroeg VLVO waarom zij dan een wijziging in het huidige systeem noodzakelijk vinden. Uit figuur 4 blijkt dat de meeste scholen toch wel opteren voor een meer maatschappelijk-filosofische invulling, gevolgd door het aankaarten van het inroosteringsprobleem en het tekort aan de juiste leerkrachten. Hier wordt dus opnieuw de praktische haalbaarheid benadrukt. Bijna de helft van de deelnemende directeurs vindt het vooral moeilijk om de lessen in te plannen en de juiste leerkrachten te vinden, hoewel de grootste helft voornamelijk opteert voor een meer maatschappelijk-filosofische invulling.

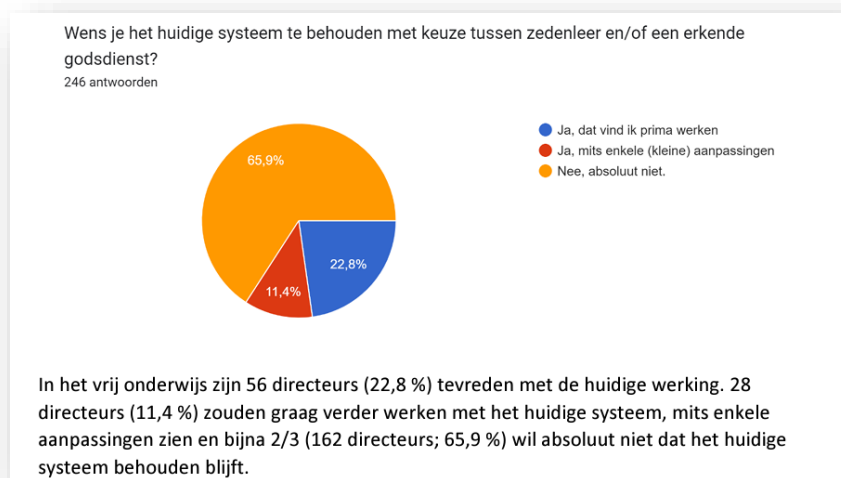
Figuur 4: Antwoorden bevraging VLVO: (Goethals, D., & Sels, E. 2023)

1.2.2 Vrij onderwijs

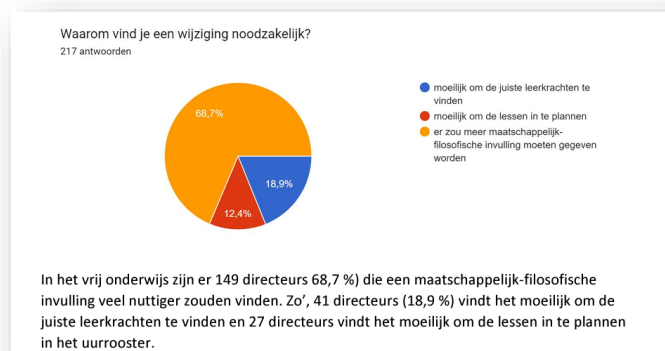
De deelname van scholen uit het vrij onderwijs was aanzienlijk lager dan die van scholen uit het officieel onderwijs. Op de vraag of de directies uit het vrij onderwijs het huidige systeem wil behouden, blijkt uit figuur 5 dat meer dan 60% hiertegen is. Hoewel dit percentage lager ligt dan de eerder vermelde statistieken, blijft het toch hoog, gezien de beperkte deelname van scholen uit het vrij onderwijs.

Figuur 5: Antwoorden bevraging VLVO: (Goethals, D., & Sels, E. 2023)

Ook vinden bijna 150 directeurs dat het huidige systeem noodzakelijk veranderd moet worden met een meer maatschappelijk-filosofische invulling, gevolgd door het erkennen van het inroosteringsprobleem en de moeilijkheid van het vinden van de juiste leerkrachten.

Figuur 6: Antwoorden bevraging VLVO: (Goethals, D., & Sels, E. 2023)

Scholen kregen de kans om niet alleen hun bevindingen over het huidige systeem te delen, maar ook om na te denken over mogelijke verbeteringen. Kort samengevat, geven scholen uit het officieel onderwijs de voorkeur aan het behouden van hun kerntaak en willen zij de verantwoordelijkheid voor levensbeschouwing overlaten aan de ouders. Ze hebben opgemerkt dat veel ouders ervoor kiezen om hun kinderen naar weekendscholen te sturen, omdat ze van mening zijn dat levensbeschouwing in het officieel onderwijs niet belangrijk is (Goethals en Sels 2023).

Daarentegen hebben scholen uit het vrij onderwijs aangegeven dat ze graag het vak Rooms-Katholieke godsdienst willen behouden. Ze hechten vooral belang aan waarden en normen, in plaats van het geloof in God of Jezus. Voor hen is het geen probleem om het vak onder de naam 'cultuurbeschouwing' op te nemen, gezien het steeds moeilijker wordt om leerkrachten te vinden die in het bezit zijn van een mandaat dat voorheen nodig was om Rooms-Katholieke godsdienst te onderwijzen.² Beide onderwijsnetten benadrukken ook nog eens de organisatorische uitdagingen en het lerarentekort, wat resulteert in meer stress en frustratie (Goethals en Sels 2023).

Uit het onderzoek naar de afschaffing van het vak godsdienst blijkt dat de belangrijkste redenen voor afschaffing vooral te maken heeft met praktische en de organisatorische haalbaarheid ervan. Ondanks de vraag van scholen naar een meer maatschappelijk-filosofische invulling of een focus op burgerschap, lijkt dit eerder een manier te zijn om de uitdagingen bij het vinden van bekwame godsdienstleraren te ontwijken. Ten slotte brengt deze korte introductie over de afschaffing ons naar het belang van de levensbeschouwelijke vakken.

1.3 Het behoud van de levensbeschouwelijke vakken in het onderwijs

In dit deel van de literatuurstudie wordt de focus op de islamitische godsdienst gelegd. Het meest besproken onderwerp, of datgene wat de burger wakker houdt, is ongetwijfeld de zogenaamde radicalisering. Er wordt hier kort weergegeven waarom het behoud van het vak islamitische godsdienst (levensbeschouwing) essentieel is om de radicalisering tegen te gaan, als aanzet om de centrale onderzoeksvraag te onderzoeken.

Naar aanleiding van het voorstel van Open VLD en NVA (vrt Nws, 2019) om het aantal godsdiensturen te reduceren van 2 naar 1 uur, pleit het Centrum Islamonderwijs³ om de levensbeschouwelijke vakken te behouden. De moslimjongeren leren het geloof steeds te verzoenen met universele mensenrechten

² <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://vlvo.be/wp-content/uploads/Afbeeldingen/homepagina/Bevraging-LBV-09-2023.pdf>.

³ Centrum Islamonderwijs is de officiële gesprekspartner voor communicatie over het islamitisch godsdienstonderwijs en fungeert als erkende instantie van het islamonderwijs in Vlaanderen. Bovendien dient elke islamitische leerkracht zich bij de organisatie kenbaar te maken, alvorens hij of zij als leraar tewerkgesteld kan worden.

en de waarden van de verlichting. Vele ouderen voelen zich verplicht om hun kinderen naar moskeeën te brengen waar ze islamitische lessen krijgen, maar dit loopt vaak moeizaam omdat deze vooral in het weekend plaatsvinden. Naast dit probleem spelen zich vaak nog andere problemen af. Enerzijds worden de lessen meestal door imams gegeven die de Nederlandse taal niet machtig zijn, wat maakt dat de kloof tussen imam en leerling groter wordt. Hij kan vaak de leerlingen niet bereiken of zelfs niet van bij hun leefwereld vertrekken. Anderzijds ontstaat het probleem zelfs bij ouders die niet beschikken over de nodige kennis om complexe of abstracte levensbeschouwelijke vragen van hun kinderen te beantwoorden. Dit resulteert in een nog gevaarlijkere situatie waarbij het kind dan zelf op zoek gaat naar antwoorden door het internet te raadplegen (vrt Nws, 2019).

El Fadili en El Meziani (2022) trekken het probleem door naar islamleraren die werkzaam zijn in reguliere Vlaamse scholen. Na de introductie van islamitische lessen in 1978 bleek er een gebrek te zijn aan gekwalificeerde islamleerkrachten. Hierdoor werden voornamelijk islamleraren gerekruteerd uit Marokko of Turkije, die wederom de Nederlandse taal niet machtig zijn. Dit resulteerde in een blijvende kloof tussen de islamitische leraar en de leerlingen, zowel op het gebied van taal als op het gebied van interesse en pedagogie. Bovendien kon er niet meteen didactisch materiaal en een leerplan ontworpen worden, gezien er bijna 20 jaar na de erkenning van de islamitische godsdienst geen financiële ondersteuning was.

“Hier zijn veel gevaren aan verbonden omdat veel websites door wahabitische en salafitische⁴ moslims worden beheerd, die helemaal geen rekening houden met de context van openbaring van religieuze teksten en hierdoor een zeer letterlijke lezing erop nahouden. Dit zorgt voor een extreme interpretatie van de islam. Dit is een belangrijke reden waarom islam op school dient gegeven te worden.” (Nws, 2019).

Hierover zegt imam Khalid Benhaddou: "Zelf ben ik voorstander van het in standhouden van levensbeschouwelijke vakken. De islamitische godsdienst zoals die vandaag wordt onderwezen, vormt een belangrijke toetssteen voor jongeren die anders alleen het internet als bron zouden hebben. Het platform dat hen vandaag wordt aangeboden via hun islamleerkracht is de enige buffer tegen die stroom aan informatie, die radicalisering in de hand werkt." (Nws, 2019). Het is zeer opvallend dat mensen met radicale gedachten meestal het minst religieus zijn. Dit bleek uit een onderzoek (Bouchema, 2017) van Ilhem Bouchema, klinisch psychologe.

Verder in het artikel Nws (2019) wordt een onderzoek aangekaart waarbij ouders met een niet-islamitische achtergrond of met een andere levensbeschouwelijke achtergrond ook voorstander zijn

⁴ Wahabisme of salafisme is een stroming binnen de islam die enkel de leer vanuit het tijdperk van de profeet Muḥammad accepteren.

van het behoud van levensbeschouwelijke vakken. “Dit is gebleken uit een onlinebevraging die plaats heeft gevonden in februari-maart 2018, bij ouders van leerlingen die les volgen in officieel gesubsidieerde scholen in Vlaanderen en openbare scholen in Nederland. Uit deze bevraging kwam naar voren dat een zeer grote meerderheid van de bevroagde ouders (91,3 procent) vindt dat levensbeschouwing thuishoort op school. De meeste ouders (65,1 procent) vinden het prima dat er twee uur levensbeschouwing onderwezen wordt.” (Nws, 2019).

Er wordt ook belang gehecht aan de focus Nws (2019) op universele waarden, waarbij leerlingen over andere levensbeschouwelijke achtergronden, culturen, vrije meningsuiting, solidariteit, etc. leren. Tegenwoordig kan dit breder getrokken worden door in dialoog te gaan met anderen, gezien scholen verplicht zijn om zes uur per jaar aan interlevensbeschouwelijke competenties te besteden. Wanneer leerlingen, in tijden van polarisatie en radicalisering, zien dat hun islamleerkracht op een professionele en kwalitatieve manier samenwerkt met andersgelovigen en andere leerkrachten, kan dit hun ruimdenkende visie alleen maar bevorderen. Dit resulteert in een geaccepteerde, diverse samenleving.

Ten slotte heeft het islamonderwijs Nws (2019) een grote verantwoordelijkheid om over de kwaliteit van het lesgeven en de begeleiding van de moslimjongeren te waken. Het is een enorme uitdaging omdat men vroeger niet echt bekwame leerkrachten vond. Aangezien steeds meer hogescholen/universiteiten islamitische en theologische opleidingen bieden, versterkt dit de kwaliteit van het onderwijs en zal deze kwaliteit alleen maar toenemen.

Uit het bovenstaande komt duidelijk naar voren dat het beeld dat de leerling van zijn/haar leerkracht krijgt zeer belangrijk is. Ongetwijfeld zal het beeld dat de leerling krijgt niet alleen de ruimdenkende visie bevorderen, maar ook het welzijn van de leerlingen ten goede komen. Dit onderzoek wordt nu verder uitgebreid naar studies van experts, waarbij het psychisch welzijn van de mens binnen religie wordt onderzocht. Nadien zal dit gespecificeerd worden naar het welzijn van de leerlingen binnen het vak islamitische godsdienst.

1.3.1 Het psychisch welzijn en religie

Uit onderzoek van professor Papaleontiou – Louca⁵ (2021) is gebleken dat religie wel degelijk een positieve impact heeft op mensen. Volgens Papaleontiou - Louca (2021) houden verschillende therapeuten over de hele wereld meer rekening met religie om hun patiënten verder te helpen hun potentieel te maximaliseren en hun problemen te overwinnen. Met name in zeer subtiele kwesties, die zeer existentiële vragen oproepen, zoals een diagnose van een dodelijke ziekte bij een individu of

⁵ Eleonora Papaleontiou-Louca is professor aan de Europese Universiteit van Cyprus en doceert psychologie.

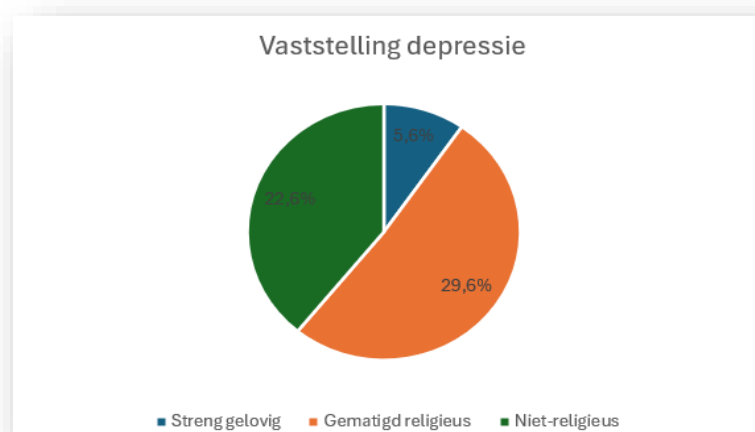
bij een familielid kan geloof zeer gunstige effecten hebben. Het verzacht de pijn en fungeert als een middel van hoop tegen de imminente dood.

Verder blijkt uit haar onderzoek (Papaleontiou - Louca 2021) dat religie een belangrijk fundament is om een gevoel van welzijn te verkrijgen. Religieuze ondersteuning, aanmoediging en religieuze ervaringen gaan vaak samen met een positieve geestelijke gezondheid. Meer specifiek, mensen met een diepere religiositeit/spiritualiteit, bleken minder angst, depressie, gevallen van misbruik en zelfmoordpogingen te hebben. Daarnaast ervaren ze een betere kwaliteit van leven en een beter herstel van mogelijke depressies. Bovendien toont haar onderzoek (Papaleontiou - Louca 2021) dat de Wereldgezondheidsorganisatie religie en spiritualiteit als zeer belangrijke indicatoren van de 'kwaliteit van leven' beschouwt. Ten slotte hebben onderzoeken aangetoond dat het gebed niet alleen positieve effecten heeft op de lichamelijke gezondheid, maar ook een belangrijke component is die een sterke invloed heeft op het welzijn van de mens (Betsky, 2024).

Depressie is een van de meest voorkomende psychische aandoeningen die iedereen kan treffen, ongeacht hun religieuze overtuigingen. Helaas worstelen veel mensen die aan een depressie lijden ook met hun geloof. Lindner Jannik (2023) toont dat bij 5,6% van de sterk religieuze mensen een depressie vastgesteld is, wat respectievelijk 24% en 17% lager is dan bij gematigd religieuze en niet-religieuze mensen. Religie helpt gelovigen omgaan met depressie, waarbij vrouwen vaker last hebben van depressie dan mannen, wat neerkomt op 4,4% van alle gevallen van depressie wereldwijd.

15% van de volwassenen zal op een bepaald moment in hun leven een depressie doormaken, waarbij 11,3% van de personen die zich identificeren als behorend tot twee of meer rassen een depressieve episode hebben gehad in de voorgaande twaalf maanden, en 8,7% van de vrouwen vergeleken met 5,3% van mannen. Onderstaande grafiek (figuur 7) geeft een duidelijk beeld weer:

Figuur 7: Overzicht cijfers: (Eigen grafiek voor een beter overzicht)

Onderzoekers van de Universiteit van Colombia ontdekten dat mensen met een diepe, spirituele en religieuze overtuiging veel minder depressief zijn. Hun geloof, in combinatie met spirituele oefeningen zoals meditatie, lijkt delen van de hersenschors te verdikken die verband houden met depressieve en angstige gevoelens. De verdikking van de hersenschors helpt mistroostige periodes te voorkomen (Medisch Dossier, 2022).

“Eerdere studies lieten gelijksoortige resultaten zien: mensen die gelovig waren, hadden veel minder kans op depressie, zelfs als ze een genetische aanleg voor die ziekte hadden” (Medisch Dossier, 2022).

Ook vertelt Kathryn Post (Post, 2022) dat geboren in een door technologie verzadigde wereld die wordt geschokt door terrorisme, ecologische verwoesting en economische instabiliteit, dat de Gen-Z'ers vaker geestelijke gezondheidsproblemen, zoals angst en depressie, vertonen dan oudere generaties. In veel opzichten heeft de recente coronapandemie het discours over de geestelijke gezondheidszorg in de schijnwerpers gezet, wat de Amerikaanse chirurg-generaal ertoe heeft aangezet een advies uit te brengen over de ‘verwoestende’ impact van COVID-19 op de geestelijke gezondheid van jongeren.

Uit onderzoek (onderzoek bij jongeren van 13 tot 25 jaar) van het Springtide Research Institute blijkt dat spiritualiteit een deel van de remedie zou kunnen zijn, hoewel het voor sommige jongeren ook bijdraagt aan het probleem. Een meerderheid van alle jongeren (57%) en bijna driekwart van de ondervraagde religieuze jongeren (73%) zijn het erover eens dat hun religieuze of spirituele praktijken een positieve invloed hebben op hun geestelijke gezondheid. Veel deelnemers noemen gebed als een rol in hun spirituele beoefening – 51% zei dat ze tijdens de pandemie regelmatig begonnen te bidden – en 74% van de deelnemers die dagelijks bidden zegt dat ze floreren, vergeleken met 57% die nooit bidt (Post, 2022b).

Spirituele overtuigingen en gemeenschapsidentiteit hangen samen met een positieve geestelijke gezondheid. 74% van de jongeren die zich identificeren als “zeer religieus” zegt dat ze het ermee eens of zeer eens zijn dat ze “in een goede fysieke en emotionele conditie” verkeren, vergeleken met 42% van de niet-religieuze jongeren. Zeven op de tien jongeren (70%) die momenteel verbonden zijn met een spirituele of religieuze gemeenschap, geven aan ‘een bevredigend levensdoel te hebben ontdekt’, vergeleken met 55% van degenen die vroeger verbonden waren met een dergelijke gemeenschap. 42% van degenen die zich sterk verbonden voelen met een hogere macht geeft aan dat ze “veel groeien” in hun emotionele en mentale gezondheid, vergeleken met 16% van degenen die zeggen dat ze zich helemaal niet verbonden voelen met een hogere macht. Toch zijn de bevindingen complex: 27% van de religieus aangesloten jongeren zegt dat ze ‘veel groeien’, maar 28% zegt ook dat ze ‘niet groeien’. Een bevinding die beweert dat simpelweg verbonden zijn met een religie geen remedie is voor de geestelijke gezondheid (Post, 2022b).

1.3.2 Het effect van godsdienstvakken op leerlingen

Whitehouse⁶ (2023) meent dat in een wereld waar religie en geloof voor sommigen geen blijvende waarde lijken te hebben en het onderwijs voortdurend in beweging is, het nu een kans is om na te denken over de plaats en het belang van religie binnen het leerplan van de school. Onlangs gaf de RE-rapportkaart (Religious Education) een nationaal overzicht van RE op basis van de waarde van de kwalificatie, de plaats ervan in de samenleving en de toekomst van het onderwerp in het bredere curriculum. Een van de grootste discussiepunten was het feit dat 64% van de volwassen bevolking onderwijs in religie en wereldbeschouwingen (of RE) als een belangrijk onderdeel van het schoolcurriculum beschouwt. Nu het aantal studenten Religiewetenschappen GCSE de afgelopen tien jaar met bijna een derde is gestegen, ziet de samenleving nog steeds grote waarde in de rol ervan in het curriculum. Voor scholen is godsdienstonderwijs belangrijk omdat het leerlingen helpt om:

- anderen te respecteren en meer begrip te krijgen van andere opvattingen en overtuigingen;
- hun kennis over wereldzaken beter te begrijpen;
- een sterker gevoel van welzijn, ethische normen en persoonlijk geluk te ontwikkelen;
- religieuze discriminatie en extremisme te vermijden;
- bij te dragen, op te bouwen aan een betere, samenhangende samenleving.

Ook Agirdag⁷ (2019) gelooft dat religie eerder positief samenhangt met onderwijsprestaties en andere uitkomsten, zoals gezondheidsskenmerken, psychosociaal welzijn, politieke participatie en vrijwilligerswerk. Uit de meta-analyses blijkt dat religie een belangrijk effect heeft op de onderwijsprestaties van leerlingen die religieus actief zijn. Meer specifiek zorgt islamitische religiositeit ervoor dat leerlingen met deze achtergrond het onderwijs meer gaan waarderen, wat vervolgens leidt tot meer succes in hun onderwijsprestaties (Agirdag, 2019, p. 62-63).

Agirdag (Agirdag, z.d.) maakt een mooie vergelijking om het belang van levensbeschouwelijke vakken te benadrukken. “Het vak godsdienst is van een totaal andere kwaliteitsorde. Je kan het vergelijken met de lessen lichamelijke opvoeding te vervangen door biologielessen. Biologielessen bieden een theoretisch kader maar leert niet hoe over “de bok” te springen. Deze twee vakken zijn twee totaal verschillende materies. Bij de levensbeschouwelijke vakken blijft het dus niet bij een abstracte theorie maar wordt de levensbeschouwing in de praktijk gebracht” (Interview met Prof. Dr. Orhan Agirdag (KUL), z.d.).

⁶ Ervaren onderwijsadviseur.

⁷ Specialist in onderwijs – en gedragswetenschappen aan de KU Leuven.

Hoewel er verschillende directeurs pleiten voor een definitieve afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken, zijn er directeurs die er anders over denken. Paul Lauwers (Goossens, 2022) vindt dat het juist belangrijk is om de godsdienstvakken te behouden omdat net die vakken de gelegenheid geven om de verbinding tussen leerlingen en godsdienstleerkrachten te garanderen. Als de vakken vervangen worden door neutrale vakken zoals filosofie of maatschappelijke vorming, met neutrale leerkrachten, bestaat er een grote kans dat een neutrale leerkracht niet als een vertrouwenspersoon gezien kan worden.

Deze neutrale leerkracht kan niet voor elke gelovige of vrijzinnige uitdieping in bepaalde onderwerpen leveren. Lauwers (Goossens, 2022) ondersteunt deze gedachte met de vraag tot wie de leerlingen zich moeten richten wanneer ze stuiten op abstracte vragen, die ze o.a. op TikTok tegenkomen of van anderen horen, of wanneer ze graag verdieping wensen in de preek van een rabbijn of een imam. Dit leidt volgens Lauwers en Benhaddou (Goossens, 2022) naar gevaarlijkere situaties waarbij leerlingen dan een eigen pad bewandelen en hoe dan ook botsen tegen verkeerde informatie.

Onlangs zijn er nieuwe leerplannen voor islamitische godsdienst secundair onderwijs in België gepubliceerd. Dit initiatief is te danken aan de leerplancommissie, vertegenwoordigd door 'Hagere Ben El Fkih, Hakim Marmouri, Mourad El Meziani en Mohamed El Fadili'.

Zoals eerder vermeld, is het moeilijk om gekwalificeerde islamleraren te vinden en hoogwaardig materiaal te vinden dat leerlingen helpt om het geloof en de Belgische samenleving beter te begrijpen en te verzoenen. Maar hier komt verandering in, gezien steeds meer hogescholen en universiteiten islamitische en theologische opleidingen aanbieden. Ook dit nieuwe leerplan is een stap naar een beter begrip van het geloof dat antwoorden op vragen, behoeften en noden van de mensen en maatschappij biedt.

Ook pedagogen Memon en Abdalla spelen hierin een grote rol. Zij onderzochten de invloed van islamitisch onderwijs op de actuele maatschappij, met een specifieke focus op Australië. Daarnaast onderzocht Sahin⁸ de situatie van tweede- en derde generatie moslimjongeren om te begrijpen hoe zij door onderwijs beïnvloed worden. Zijn onderzoek vond plaats in Birmingham en later in Koeweit (Ben El Fkih et al., 2024).

Deze onderzoeken zijn gebaseerd op verschillende maatschappelijke behoeften die vandaag de dag nog steeds ter discussie gesteld kunnen worden, nl.:

- De snel veranderende wereld;
- Het onvoldoende inspelen op de noden van het doelpubliek;

⁸ Abdullah Sahin is een onderzoeker van Turks-Britse afkomst.

- Het onvoldoende inspelen op de inhoudelijke en bezorgdheden van het doelpubliek;
- Gebrek aan pedagogische en didactische kwaliteit.

Dit soort onderzoeken kunnen dienen als een veelzijdige bron van inspiratie waar Vlaanderen op kan terugvallen. Het laat zien hoe de situatie van het religieus onderwijs benaderd moet worden en welke tekortkomingen eventueel weggewerkt kunnen worden. Het vernieuwde leerplan voor de islamitische godsdienst is alvast een essentiële bouwsteen die is aangepast aan de behoeften en de vraag van vandaag (Ben El Fkih et al., 2024).

Op de volgende pagina wordt een overzicht van het vernieuwde leerplan voor de tweede graad secundair onderwijs weergegeven.

Figuur 8: Leerplan islamitische godsdienst: (Leerplannen, z.d.)

	Kritisch nadenken over en omgaan met religieuze teksten
LPD 1	De leerlingen analyseren de exegetische, literaire en de historische dimensie van de Qur'ān.
LPD 2	De leerlingen onderscheiden het gebruik van letterlijke en figuurlijke taal
LPD 3	De leerlingen leggen betekenisvolle verbanden tussen (profetische) figuren, gebeurtenissen, religieuze uitingen in tijd en ruimte.
LPD 4	De leerlingen onderzoeken overeenkomsten en verschillen tussen de eigentijdse en historische contexten (pre- & post-profetische periode).
LPD 5	De leerlingen lichten de verschillende fases van de biografie van de profeet door aan de hand van historische teksten.
LPD 6	De leerlingen beargumenteren de inhoudelijke, contextuele en literaire verschillen tussen religieuze teksten.
LPD 7	De leerlingen linken informatie uit de Qur'ān en sunna aan een maatschappelijk thema.
LPD 8	De leerlingen leiden af hoe mensenrechten en burgerschapswaarden deel uitmaken van de Qur'ān en sunna.
LPD 9	De leerlingen schetsen vanuit een islamitisch referentiekader universele principes.
	Tot een persoonlijk en genuanceerd standpunt komen
LPD 10	De leerlingen verwoorden hoe zij de islam beleven.
LPD 11	De leerlingen hanteren verschillende methodologische strategieën bij een vraagstuk.
LPD 12	* De leerlingen zijn bereid om hun mening te ontwikkelen en bij te sturen op basis van argumenten uit de traditie.
LPD 13	De leerlingen lichten de levensbeschouwelijke dimensie toe bij gebeurtenissen uit de traditie.
LPD 14	De leerlingen illustreren hoe profeten omgaan met anderen aan de hand van concrete voorbeelden.
LPD 15	De leerlingen beschrijven vanuit de Qur'ān en sunna hoe profeten omgaan met uitdagingen.
LPD 16	De leerlingen beschrijven hoe een reflectie over de schone namen en eigenschappen van Allah kan bijdragen aan een zorgzame houding ten opzichte van de leefomgeving.
LPD 17	De leerlingen leggen uit hoe een reflectie over de schone namen en eigenschappen van Allah kan bijdragen aan het opbouwen van kwalitatieve relaties met de sociale omgeving.

Figuur 9: Leerplan islamitische godsdienst: (Leerplannen, z.d.)

LPD 18	De leerlingen onderzoeken de centrale positie van kennisverwerving en wetenschap in het islamitisch gouden tijdperk.
LPD 19	De leerlingen beschrijven hoe de 'vijf zuilen van de islam' bijdragen aan persoonlijke groei.
LPD 20	De leerlingen verwoorden hoe de relatie tussen Allah en de mens kan bijdragen aan het ontwikkelen van een (zelf)bewuste, empathische en betrokken levensstijl.
LPD 21	De leerlingen illustreren aan de hand van concrete voorbeelden hoe de profeet Muḥammad een bron van inspiratie is.
LPD 22	De leerlingen lichten verschillende expressievormen van islamitische kunst toe.
LPD 23	De leerlingen reflecteren over hoe Qur'ān, sunna en traditie een rol kunnen spelen in hun eigen leven.
LPD 24	De leerlingen beoordelen de kenmerken en eigenheid van het rijk van de Omajjaden en het rijk van de Abbasiden.
Maatschappelijk engagement bevorderen	
LPD 25	* De leerlingen gaan zorgzaam om met zichzelf, anderen en de bredere omgeving.
LPD 26	De leerlingen tonen aan hoe Qur'ān en sunna mensen kan inspireren en bewegen.
LPD 27	De leerlingen gebruiken invalshoeken uit de Qur'ān en sunna om een harmonieuze en rechtvaardige samenleving te stimuleren.
LPD 28	De leerlingen brengen actuele islamitische initiatieven die zich inzetten voor onze samenleving in kaart.
LPD 29	* De leerlingen stellen zich open voor andere meningen en dialogeren constructief.
LPD 30	* De leerlingen gaan respectvol om met (interne) pluraliteit.

Noot bij LPD 12 en 13: bij 'islamitische traditie' wordt verwezen naar het geheel van Qur'ān, sunna en standpunten van islamgeleerden uit de pré-klassieke, klassieke en hedendaagse periodes.

1.3.2.1 *Besluit van de literatuurstudie*

Dit onderzoek biedt een overzichtelijke structuur van de verschillende meningen over religie in het onderwijs. Eerst worden de verschillende erkende godsdiensten in België beschreven. Daarna wordt de focus gelegd op de afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken, waarbij opvallend de organisatorische en praktische problemen naar voor komen. Ten slotte wordt de focus gelegd op het behoud van levensbeschouwing, psychisch welzijn en religie en het effect van godsdienstvakken op leerlingen en hun studieprestaties.

In het deel over de afschaffing van levensbeschouwing blijkt dat er nauwelijks gekeken wordt naar het welzijn van de leerlingen of jongeren in het algemeen, terwijl de onderzoekers in het deel over het behoud van levensbeschouwing zich vooral richten op het welzijn en de studieprestaties van de jongeren. Bovendien lijkt het erop dat er in België nauwelijks onderzoek is gedaan naar de reële invloed van religie in het onderwijs, aangezien de meeste onderzoeken uit het buitenland afkomstig zijn. Het onderzoek van VLVO lijkt zich voornamelijk te richten op organisatorische dimensies, zonder duidelijk aan te geven hoe levensbeschouwing mogelijk van invloed is op de studieprestaties of het psychisch welzijn van de leerlingen of jongeren.

Om een persoonlijke conclusie van dit onderzoek te bekomen, zal deze literatuurstudie als grondvlak dienen om diepere inzichten te verwerven over de invloed van religie in het onderwijs. Om dit te kunnen realiseren is het belangrijk om enkele leerkrachten, directeurs en leerlingen islam uit de tweede graad te bevragen om te zien hoe zij de levensbeschouwelijke vakken ervaren. Hierbij zal de focus vooral liggen op het psychisch welzijn en studieprestaties van de leerlingen.

2 Deel 2: Methodologie

2.1 Inleiding

Jongeren die psychisch moeilijk functioneren, zullen ook weinig van hun talenten aan de maatschappij tonen. Vaak wordt een godsdienstleraar als een vertrouwenspersoon beschouwt die deze leerlingen beter zou kunnen bereiken. Deze kijk heeft ertoe geleid het onderzoek te richten op het belang van de levensbeschouwelijke vakken, met als centrale vraag: *“Bevordert het geven van levensbeschouwelijke vakken in het secundair onderwijs het psychisch welzijn en studieprestaties bij tieners uit de tweede graad?”*

De meningen en onderzoeken in de literatuurstudie zijn zeer uiteenlopend. Het is belangrijk om een objectieve kijk te krijgen op het onderzoek, aangezien dit relevant is voor jongeren/leerlingen in alle leerjaren, alsook voor leerkrachten en de directie. Specifiek richt dit onderzoek zich op leerkrachten, de directie en de leerlingen uit de tweede graad, omdat zij zich in de leeftijdscategorie bevinden waarin ze meer gaan ontdekken en meer risico's nemen (Puber | de Puberteit: Volwassen Worden | Nederlands Jeugdinstituut, z.d.). Om de centrale vraag te kunnen beantwoorden werd er eerst onderzoek gevoerd naar de afschaffing en het behoud van de levensbeschouwelijke vakken.

Om verdere inzicht te verwerven in het onderzoek, wordt met behulp van een enquêtebevraging informatie verzameld van leerkrachten en directie van verschillende scholen in Vlaanderen om te achterhalen wat hun meningen en ervaringen zijn over levensbeschouwing. Ten slotte worden de meningen van leerlingen uit de tweede graad, die de islamitische godsdienst volgen, verzameld. Dit omdat eerder in de literatuurstudie de focus voornamelijk op het islamitisch geloof lag.

2.2 Instrumenten

Voor de enquête heb ik gebruikgemaakt van het programma Google Forms. Deze tool is gemakkelijk inzetbaar om zoveel mogelijk leerkrachten en directeurs te bereiken. Google Forms biedt een reeks aan soorten vraagvormen die relevant kunnen zijn voor een bevraging. Voor deze bevraging bestaat de Google Forms-pagina uit een inleiding en enkele doordachte vragen; zeven vragen voor de leerkrachten en vijf relevante, concrete vragen voor de directeurs. Uiteindelijk omvat de Google Forms-pagina voor de leerlingen ook zes vragen.

Figuur 10: Google Forms: Inleiding voor de enquêtebevraging leerkrachten.

Het belang van levensbeschouwelijke vakken in het secundair onderwijs

Mijn naam is Zaid El Bouazzaoui, laatstejaarsstudent aan de Hogeschool Thomas More in Mechelen. Ik volg de Educatieve Bachelor Secundair Onderwijs voor de vakken Nederlands en islamitische godsdienst. In het kader van mijn bachelorproef voer ik onderzoek uit naar het belang van levensbeschouwelijke vakken binnen het secundair onderwijs. Wanneer we de actualiteit volgen, merken we dat de afschaffing van levensbeschouwelijke vakken steeds meer aandacht krijgt. Als leerkracht godsdienst vind ik dat onterecht, want uit de ervaringen die ik heb opgedaan tijdens mijn stages merkte ik toch op dat een godsdienstleerkracht een speciale band heeft met zijn/haar leerlingen.

Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op heel wat interessante zaken die het behoud van levensbeschouwelijke vakken bekrachtigen. Om tot een conclusie van mijn onderzoek te komen, heb ik daarbij uw hulp nodig. Door de onderstaande vragenlijst in te vullen, kan ik uw antwoorden met de bevindingen van het onderzoek vergelijken om duidelijk te maken dat levensbeschouwing op secundaire scholen een meerwaarde is. Ik waardeer uw tijd en bijdrage enorm en dank u alvast voor uw deelname!

Figuur 11: Google Forms: Bevraging voor leerkrachten

1. Voornaam en familienaam *

Voer uw antwoord in

2. In welke school bent u tewerkgesteld? *

Voer uw antwoord in

3. In welk levensbeschouwelijk vak bent u gespecialiseerd? *

Voer uw antwoord in

4. Merkt u als leerkracht levensbeschouwing dat de leerlingen u zien als een vertrouwenspersoon? Zo ja, aan wat merkt u dat? *

Voer uw antwoord in

5. Vindt u dat uw vak bijdraagt aan het psychisch welzijn van uw leerlingen? *

Voer uw antwoord in

6. Vindt u dat uw vak bijdraagt aan de studieprestaties van uw leerlingen? *

Voer uw antwoord in

7. Bent u voorstander van een algemeen vak 'Burgerschap' waarbij elke leerkracht ingezet kan worden? Waarom wel/niet? *

Voer uw antwoord in

Figuur 12: Google Forms: Inleiding enquêtebevraging directeurs

Levensbeschouwing in het secundair onderwijs

Mijn naam is Zaid El Bouazzaoui, laatstejaarsstudent aan de Hogeschool Thomas More in Mechelen. Ik volg de Educatieve Bachelor Secundair Onderwijs voor de vakken Nederlands en islamitische godsdienst. In het kader van mijn bachelorproef voer ik onderzoek uit naar het belang van levensbeschouwelijke vakken binnen het secundair onderwijs. Wanneer we de actualiteit volgen, merken we dat de afschaffing van levensbeschouwelijke vakken steeds meer aandacht krijgt. Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op heel wat interessante zaken die het behoud van levensbeschouwelijke vakken bekrachtigen maar ook verwerpen.

Om tot een conclusie van mijn onderzoek te komen, heb ik daarbij uw hulp nodig. Door de onderstaande vragenlijst in te vullen, kan ik uw antwoorden met de bevindingen van het onderzoek vergelijken, zodat ik een duidelijk beeld kan verkrijgen. Ik waardeer uw tijd en bijdrage enorm en dank u alvast voor uw deelname!

Figuur 13: Google Forms: Bevraging voor directeurs

1. Naam en voornaam *

Voer uw antwoord in

2. Op welke school bent u directeur? *

Voer uw antwoord in

3. Welke van de erkende levensbeschouwelijke vakken biedt u op uw school aan? *

Voer uw antwoord in

4. Ervaart u organisatorische en praktische problemen bij het inroosteren van de levensbeschouwelijke vakken? Indien ja, wat zijn de belangrijkste redenen? *

Voer uw antwoord in

5. Vindt u dat levensbeschouwelijke vakken het psychisch welzijn van de leerlingen bevordert? Indien ja, aan wat merkt u dat? *

Voer uw antwoord in

6. Vindt u dat de levensbeschouwelijke vakken aan de studieprestaties van de leerlingen bijdragen? *

Voer uw antwoord in

7. Is het volgens u een goede reden om levensbeschouwing af te schaffen vanwege organisatorische en praktische problemen? *

Voer uw antwoord in

8. Bent u voorstander van de afschaffing van levensbeschouwing in scholen? Waarom wel/niet? *

Voer uw antwoord in

Figuur 14: Google Forms: Bevraging voor leerlingen tweede graad

Het belang van levensbeschouwelijke vakken in het secundair onderwijs

1. Welke studierichting volg je? *

Voer uw antwoord in

2. Welk levensbeschouwelijk vak volg je? *

Voer uw antwoord in

3. Vind jij het een meerwaarde dat dat jouw levensbeschouwelijk vak op school gegeven wordt? *

Voer uw antwoord in

4. Voel jij je gelukkiger op school door levensbeschouwing? Waarom wel/niet? *

Voer uw antwoord in

5. Denk jij dat het goed is dat levensbeschouwing op de scholen afgeschaft wordt? Waarom wel/niet? *

Voer uw antwoord in

6. Wil je nog iets kwijt?

Voer uw antwoord in

2.3 Werkwijze

In deze tijd van voortdurende technologische vooruitgang zijn digitale apparaten niet meer weg te denken. De digitalisering opent gemakkelijke wegen voor ons, waarbij communicatie en informatie in een oogwenk verwerkt kunnen worden. Voor deze enquêtebevraging werd dus het digitale programma Google Forms gebruikt om zoveel mogelijk directeurs en leerkrachten te bereiken. Om een groter aantal betrokkenen te bereiken, was het effectiever om een link en/of QR-code te genereren en deze breed te verspreiden. De periode van de bevraging vond plaats van 20 mei tot en met 07 juni 2024.

Het was even nadenken hoe de bevraging het best aangepakt kon worden. Door het lerarentekort verzuipen de meeste scholen onder het werk, waardoor het nodig was om meer kanalen te gebruiken om een groter bereik te hebben. Via kennissen en vrienden was het mogelijk om de enquête naar verschillende godsdienstleerkrachten te sturen, waarvan tien leerkrachten hebben deelgenomen. Voor de enquête die gericht was aan directeurs, was er tijdens de laatste basisstage een goed contact met de directeur van de betreffende school die ervoor openstond om de bevraging ook naar zijn collega-directeurs te sturen. Hij benadrukte wel dat hij niet instond voor hun participatie. Bijgevolg was het dus van groot belang om via andere wegen directeurs te bereiken. Zoals eerder vermeld, maakt de digitalisering het ons gemakkelijk om andere mogelijkheden te vinden. Het is daarom niet anders dan evident om verschillende scholen in Vlaanderen via het internet op te zoeken en de e-mailadressen van de directeurs daaruit te filteren. De bevraging werd uiteindelijk gestuurd naar twaalf directeurs, waarvan vijf directeurs effectief hebben deelgenomen. Inclusief de directeur van de basisstage.

Het grote netwerk zou ervoor gezorgd hebben dat er meer leerkrachten en directeurs deelnamen, maar dat bleek tevergeefs. De scholen verzuipen onder de werkdruk, waardoor de kans dat iemand zou deelnemen veel kleiner was. De enquêtebevraging werd meermaals ter herinnering verstuurd, maar dit had geen effect. De werkdruk lijkt de overhand te hebben genomen om mogelijke deelnemers te overtuigen deel te nemen aan dit onderzoek.

Op de volgende pagina worden de resultaten van alle respondenten onder de loep genomen. Daarnaast worden deze resultaten vergeleken met de bevindingen uit de literatuurstudie om zo een uitgebreid mogelijk en doorzichtig overzicht te verwerven.

3 Deel 3: Beschrijving van de toepassing

Door alle aandacht die de media eraan besteedt, is dit onderzoek naar het belang van de levensbeschouwelijke vakken in het middelbaar onderwijs tot stand gekomen, met als centrale vraag: *Bevordert het geven van levensbeschouwelijke vakken in het secundair onderwijs het psychisch welzijn en studieprestaties bij tieners uit de tweede graad?*. Een heldere en logische benadering van het onderzoek is enerzijds om na te gaan waarom afschaffing zou moeten plaatsvinden en anderzijds waarom het behoud van de levensbeschouwelijke vakken gegarandeerd zouden moeten worden.

Het onderzoek naar de afschaffing werd opgesplitst in vrij en officieel onderwijs. Daarnaast werden krantenartikelen besproken waarin schooldirecteurs hun ongenoegen uitspraken over de organisatorische en praktische problemen. Ten slotte werd het onderzoek van het behoud van de vakken verder verdeeld onder twee categorieën: Het psychisch welzijn en religie en het effect van godsdienstvakken op leerlingen.

3.1 Enquêtebevraging directie

Net zoals in de literatuurstudie blijkt eveneens uit deze bevraging dat 4 op de 5 directeurs het absoluut een probleem vinden om het vlot verloop van de organisatorische en praktische aspecten te bewaken. De deelnemende directeurs zijn zowel actief in gemeenschapsscholen als in katholieke scholen. De enige die geen organisatorische problemen ondervindt, is de directeur in het Katholiek onderwijs (Broederschool). Gezien zij geen andere erkende godsdiensten bieden dan de godsdienst van het leerplan KOV⁹, is het ook niet anders dan logisch dat ze niet hoeven te puzzelen in het lessenrooster. Volgens 80% van de deelnemende directeurs zijn de problemen vooral te wijten aan het tekort aan leerkrachten. Niet zozeer omdat ze er niet zijn, maar eerder omdat ze op verschillende scholen tewerkgesteld zijn.

Vervolgens werd de vraag gesteld of zij zicht hebben of de levensbeschouwelijke vakken het psychisch welbevinden van de leerlingen bevordert. Ongeveer 60% is er vrij zeker van dat dit bijdraagt aan het psychisch welbevinden, waarbij wordt benadrukt dat de leerkracht wel degelijk als een vertrouwenspersoon gezien wordt. 40% heeft daar geen zicht op of vindt dat dat helemaal niet bijdraagt aan het welbevinden van de leerlingen.

Op de vraag of levensbeschouwing bijdraagt aan de studieprestaties van de leerlingen, heeft 40% negatief geantwoord en verder heeft 60% niet direct een mening of zicht op data die deze vraag ondersteunen.

⁹ Katholiek Onderwijs Vlaanderen

Vervolgens werd de vraag gesteld of ze het wel een goede reden vinden om levensbeschouwing in het onderwijs af te schaffen omwille van organisatorische en praktische problemen. 60% vindt het een goede reden om dat in overweging te nemen en 40% vindt het vooral belangrijk dat er naar andere mogelijke oplossingen gezocht moeten worden.

Ten slotte beantwoordden de directeurs negatief over het behoud van levensbeschouwelijke vakken in de scholen. De directeur van de Broederschool, die tot het vrij onderwijs behoort, wil een definitieve afschaffing van religie en vindt dat religie in de privésfeer hoort. Slechts één directeur vindt dat levensbeschouwing in de scholen een brug vormt naar een beter leer- en leefklimaat.

Bij het vergelijken van de bevraging met de literatuurstudie blijkt opnieuw dat de grootste reden voor de afschaffing van de vakken voornamelijk te wijten is aan de organisatorische en praktische problemen. Het is moeilijk om leerkrachten te vinden, die tegelijk werkzaam zijn op verschillende scholen én tegelijk zich moeten kunnen schikken aan het lessenrooster van de betreffende school.

Jammer genoeg zijn deze bevindingen niet gebaseerd op het welbevinden van de leerlingen op school. De directeurs ondervinden grote problemen bij het inroosteren van de vakken, terwijl de wet niet terughoudend is in het waarborgen van het aanbod van godsdienstvakken. De scholen zijn verplicht om deze te blijven aanbieden. Dit zorgt er dus voor dat de directeurs niet verder zullen kijken dan de praktische en organisatorische problemen.

3.2 Enquêtebevraging leerkrachten levensbeschouwing

In deze bevraging werden gerichte vragen gesteld aan verschillende godsdienstleerkrachten die actief zijn in het onderwijs. Deze vragen zouden moeten kunnen aantonen of de bevindingen in de literatuurstudie over het psychisch welzijn en de invloed van godsdienstvakken op leerlingen wel degelijk een positief effect heeft. De focus lag hier dus niet enkel op de islamleeraren maar ook op leraren die andere levensbeschouwelijke vakken doceren. Zoals eerder vermeld waren er slechts tien responsen op deze bevraging, hoewel het bereik wel degelijk groot was met een totaal van bijna 200 leerkrachten. Acht op de tien responsen zijn afkomstig uit gemeenschapsscholen. Verder antwoordden een laatstejaarsstudent en een leerkracht uit het SJKS dat onder het vrij onderwijs valt. Enkel leerkrachten niet-confessionele zedenleer, islamitische godsdienst en rooms-katholieke godsdienst hebben aan de enquête deelgenomen.

De veronderstelling of een godsdienstleerkracht vaak een vertrouwenspersoon is of niet, blijkt uit dit onderzoek dat dat inderdaad het geval is. Op de vraag of de leerlingen hen zien als vertrouwenspersoon hebben alle leerkrachten positief geantwoord. De leerkrachten krijgen de meest persoonlijke vragen, abstracte vragen waarbij ouders niet snel een antwoord op kunnen geven, maar

ook vragen over relaties, seksualiteit en ethische dilemma's die vaak een taboe vormen in sommige huishoudens. Opvallend is dat de leerkrachten hier ook extra tijd voor uittrekken. Het lijkt erop dat zij zich verantwoordelijk voelen om zich over de leerlingen te ontfermen en vooral om de leerlingen helderheid te brengen in datgene wat hen dwarsligt.

Verder wordt dit ondersteund door de antwoorden op de vraag of de leerkrachten vinden dat hun vak bijdraagt aan het psychisch welzijn van hun leerlingen. Wederom hebben alle leerkrachten een positief antwoord ingestuurd waarbij ze vaak de nadruk leggen op hun welbevinden door over verschillende thema's te praten. De leerlingen kunnen zich op die manier ventileren en een opgelucht gevoel krijgen. Zoals eerder in het begin van deze bachelorproef vermeld staat dat de maatschappij volleeerde, getalenteerde en gezonde jongeren verwacht in de arbeidsmarkt, lijkt het erop dat de leerkrachten levensbeschouwing hier veel meer aandacht aan schenken dan de directeurs. De leerkrachten levensbeschouwing merken in hun functie dat de leerlingen werkelijk een luisterend oor nodig hebben en dat er niet enkel naar hun prestaties gekeken wordt. Vaak wordt geluk niet gevonden in materialisme en het lijkt erop dat leerkrachten levensbeschouwing zich hiervan bewust zijn. Zij trachten de leerlingen hiervan bewust te maken door erover te praten en door het geloof erbij te betrekken.

Ook blijkt uit de bevraging dat de vakken levensbeschouwing bijdraagt aan de studieprestaties van de leerlingen. Niet zozeer door statistieken aangetoond, maar wel door alle tien deelnemende leerkrachten levensbeschouwing die eveneens hier aandacht aan schenken in de lessen. Zij motiveren hun leerlingen door erover te praten, door aandacht te schenken aan stressbestendigheid, het bevorderen van vaardigheden en het kritisch nadenken. Een opvallende respons is van een leerkracht uit het GO! Technisch Atheneum Kapellen die vindt dat ze door haar band met de leerlingen meer invloed heeft op hun motivatie. Zij kan ze op die manier een extra duwtje geven.

Verwijzend naar het onderzoek van VLVO, waarbij 135 directeurs (45,3%) liever een maatschappelijk-filosofische invulling wensen, werd deze vraag ook voorgelegd aan de leerkrachten levensbeschouwing. Het was belangrijk om te onderzoeken of ze een vak zoals 'Burgerschap' plaats zien innemen voor levensbeschouwelijke vakken. Hier zou dan elke leerkracht voor ingezet kunnen worden en dat zou misschien de organisatorische problemen verhelpen.

De leerkrachten levensbeschouwing zijn hier tegen als het vak werkelijk levensbeschouwing zou vervangen. Volgens 20% van de leerkrachten valt burgerschap reeds in de levensbeschouwelijke vakken. Meer dan de helft geeft aan dat een neutrale leerkracht niet de kennis of vaardigheden bezit om aan de persoonlijke behoeften van gelovige leerlingen te kunnen beantwoorden. Het is belangrijk dat leerlingen niet alleen hun religie begrijpen, maar ook een positief gezichtspunt vormen op de

samenleving. Zoals eerder in de literatuurstudie vermeld, kan dit leiden tot gevaarlijkere situaties waarbij de leerling dan zelf op zoek gaat naar antwoorden door het internet te raadplegen (vrt Nws, 2019). Dit resulteert in extreme interpretaties, wat maakt dat het behoud van de levensbeschouwelijke vakken van essentieel belang is.

3.3 Bevraging leerlingen tweede graad

Tot slot werd ook een bevraging bij de leerlingen uit de tweede graad voorgelegd. Allen volgen richtingen in de doorstroomfinaliteit. In totaal hebben er zeventien leerlingen deelgenomen aan de bevraging. Wederom was het in deze bevraging van groot belang om te achterhalen hoe de leerlingen zelf de levensbeschouwelijke vakken ervaren. Op de vraag of hun levensbeschouwelijk vak een meerwaarde is op school antwoordden ze allemaal positief. Zij geven aan dat ze het belangrijk en nuttig vinden. Verder wordt ook benadrukt dat ze vaak met vragen achterblijven wanneer ze thuis zelf onderzoek doen naar hun geloof. Op school krijgen ze meteen antwoorden op hun vragen van leerkrachten levensbeschouwing, die hier kennis over beschikken.

Vervolgens blijkt uit de bevraging dat alle leerlingen zich gelukkiger voelen wanneer ze hun eigen religie binnen de schoolmuren kunnen belijden. Zij vinden dat er op die manier respect wordt getoond jegens hun geloof en bovendien voelen ze zich vrij. Is dat niet iets waar de maatschappij op wil inzetten? De bevindingen van de leerkrachten levensbeschouwing worden ook bevestigd door de leerlingen, die een gevoel van opluchting ervaren tijdens de lessen levensbeschouwing. Ze vinden het gemakkelijk om hun gedachten en gevoelens over religie te kunnen uiten en leren elke les opnieuw bij over hun geloof. Een leerling gaf aan dat religie een integraal onderdeel van zijn leven vormt, waardoor het bijna onmogelijk is om dit aspect bij de voordeur van de school los te laten. Opvallend genoeg geeft een leerling aan dat hij dit vooral belangrijk vindt omdat hij buiten de schoolmuren niet aan zijn geloof wordt herinnerd. Hij zou dan het risico lopen om van het juiste pad af te wijken.

Ten slotte werd hen de belangrijkste vraag gesteld of levensbeschouwing volledig uit het scholencurriculum verbannen moet worden. Alle leerlingen zijn daar duidelijk tegen. Wat uit het onderzoek opvalt, is dat de leerlingen vooral benadrukken dat ze veel uit deze vakken leren over hun geloof. Ze geven ook aan dat ze niet altijd de mogelijkheid hebben om in persoonlijke sfeer hierover onderzoek te doen. Bovendien vinden ze dat dit een deel is van hun identiteit.

Het lijkt erop dat veel leerlingen zich niet bezighouden met zelfstandig onderzoek naar hun geloof, net omdat ze hierover voldoende leren op school. Dit benadrukt de noodzaak om levensbeschouwelijk onderwijs te behouden, aangezien dit kan helpen bij het voorkomen van het raadplegen van internetreligies en extreme interpretaties.

4 Besluit en reflectie

Zoals eerder vermeld, spreken bijna alle kranten over de afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken in het onderwijs. Steeds meer directeurs pleiten voor een afschaffing en proberen daarmee de krantenkoppen te halen. Zij blijven erop hameren dat het onwaarschijnlijk is om te voldoen aan de wet, waarbij elke school die onder het officieel onderwijs valt, levensbeschouwelijke vakken moet blijven aanbieden. Zij ervaren elk jaar opnieuw enorme problemen bij het inroosteren van de vakken en het vinden van de juiste leerkrachten. Meestal zijn die leerkrachten werkzaam op verschillende scholen, wat ervoor zorgt dat het inroosteren van alle uren bemoeilijkt. Tegelijk voelen de leerkrachten levensbeschouwing de spanning en druk die op hun schouders worden gelegd. Door de afschaffingscommotie lijkt het alsof ze binnenkort allemaal hun ambt zullen verliezen.

Tijdens de literatuurstudie was het moeilijk om andere redenen te vinden die de afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken moeten ondersteunen. Uit de literatuurstudie blijkt dat de grootste reden voor de afschaffing te wijten is aan de organisatorische en praktische aspecten. De directeurs vinden geen leerkrachten en ieder jaar opnieuw is het puzzelen. Dit zorgt ervoor dat de directeurs de mogelijkheid niet krijgen om oog te hebben voor het groter geheel, nl. het psychisch welzijn en religie en de invloed van godsdienstvakken op de leerling en hun studieprestaties. Deze vaststellingen wekten nieuwsgierigheid op, met als centrale vraag: *“Bevordert het geven van levensbeschouwelijke vakken in het secundair onderwijs het psychisch welzijn en studieprestaties bij tieners uit de tweede graad?”*

Studies uit het buitenland lijken hier meer aandacht aan te schenken en bevestigen ook het belang van de levensbeschouwelijke vakken in het onderwijs. Het bevordert het psychisch welzijn van de leerlingen en het garandeert ook hun onderwijssucces. Religie heeft niet alleen invloed op spiritueel vlak, maar brengt ook veranderingen in de hersenen teweeg. Deze veranderingen tonen aan dat iemand met een religieuze achtergrond minder vatbaar is voor depressie en stress. Uit de enquêtebevragingen blijkt dat vooral de leerkrachten levensbeschouwing dit sterk doorgronden, terwijl de directeurs zich hier opnieuw focussen op een afschaffing vanwege praktische problemen of pleiten voor een collectief vak waarin alle leerlingen samenkomen voor een meer maatschappelijk-filosofische benadering.

De leerkrachten levensbeschouwing die daadwerkelijk voor een klas staan, zien met eigen ogen de noden en vragen van de leerlingen. Zij willen graag een rol spelen om het welbevinden en de kennis van de leerlingen te bevorderen. Zij zijn ook hierin bekwaam. De leerkrachten worden ook vaak als vertrouwenspersoon gezien, wat maakt dat ze de leerlingen sneller kunnen bereiken. Ook de leerlingen pleiten voor het behoud van de vakken net om deze redenen. Zij hebben een rolmodel nodig

die aan hun noden en behoeften kan voldoen, iets wat ze niet altijd in hun eigen omgeving kunnen vinden.

De resultaten uit de enquêtebevraging blijven uiteenlopend ondanks het kleine aantal deelnemers. Voor de enquêtebevraging was het effectiever geweest om een groter aantal deelnemers te hebben. Dat zou het onderzoek nog sterker gemaakt hebben. Door het lerarentekort en al het puzzelwerk op de scholen lijkt iedereen te verzuipen onder werkdruk. E-mails worden nog amper beantwoord en de communicatie laat soms te wensen over.

Door volhardend te zijn en de enquêtes herhaaldelijk naar verschillende netwerken te blijven sturen, lukte het om het beperkte aantal deelnemers te bereiken. De antwoorden hadden concreter en uitgebreider kunnen zijn, maar dat was waarschijnlijk niet mogelijk vanwege de hoge werkdruk. De bevraging kon ook wat langer en uitgebreider opgesteld worden, maar net omwille van de hoge werkdruk op de scholen was het niet evident om hier op in te gaan. Dat had hoogstwaarschijnlijk tot minder deelnemers geleid.

Het zou daarom niet misstaan om dit onderzoek door te trekken naar een masterthesis of een doctoraatsonderzoek. De eerste gedachte was om deze bachelorproef vooral te richten op de leerlingen in de tweede graad, maar achteraf gebleken, is dit onderzoek relevant voor alle leerlingen in alle jaren. Het doctoraatsonderzoek kan zich dan op nationaal niveau begeven en vanuit een wetenschappelijk perspectief de invloed van religie op mensen en meer specifiek op leerlingen bestuderen. Onderzoekers kunnen voor dit onderzoek voldoende tijd uittrekken alvorens een beslissing uit te spreken over een mogelijke afschaffing van de levensbeschouwelijke vakken.

Ten slotte kan het onderzoek, indien van toepassing, zich verder richten op het ontwikkelen van mogelijke oplossingen voor praktische en organisatorische uitdagingen met betrekking tot het invullen van de roosters op scholen. Dit dient dan als basis om een effectief plan uit te werken dat toegepast kan worden om deze problemen aan te pakken en de functionaliteit van het roosterproces te verbeteren.

Literatuurlijst

{{NgMeta.title}}. (z.d.-c). *PRO. - Katholiekonderwijs.Vlaanderen*. Geraadpleegd 10 april 2024, van

<https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/rooms-katholieke-godsdienst/interlevensbeschouwelijke-competenties#:~:text=Voor%20het%20lager%20onderwijs%20werden,kinderen%20interlevensbeschouwelijk%20competent%20te%20maken>

Agirdag, O. (2019). *Ja, religie op school is nog van deze tijd*. In *De Gids op Maatschappelijk Gebied* (Vols. 110–9, pp. 62–64). Geraadpleegd 05 april 2024, van

https://pure.uva.nl/ws/files/48215058/Agirdag_2019_LW_DE_GIDS_NOV_2019_1_.pdf

Algemene info. (z.d.). *Onderwijsinspectie*. Geraadpleegd 07 oktober 2023, van

<https://onderwijsinspectie.be/nl/levensbeschouwelijke-inspectie/algemene-info>

Ben El Fkih, H., Marmouri, H., El Meziani, M., & El Fadili, M. (2024). *Islamitische Godsdienst: Leerplan secundair onderwijs tweede graad: actualisering - januari 2024*. Geraadpleegd 10 maart 2024, van

<https://www.centrumislamonderwijs.be/leerplannen.html>.

Betshy. (2024, 6 mei). *De noëtische wetenschap van het gebed*. BETSHY. Geraadpleegd 28 mei 2024, van

<https://betshy.com/nl/2024/05/07/the-noetic-science-of-prayer/#:~:text=Naast%20de%20effecten%20op%20de,van%20stress%2C%20angst%20en%20depressie>

Brgfx. (2022, 23 augustus). *Free Vector / World religion symbols concept*. Freepik. Geraadpleegd 07 oktober 2023, van

https://www.freepik.com/free-vector/world-religion-symbols-concept_30924354.htm#query=religion%20subjects&position=0&from_view=search&track=ais

CIO. (z.d.). *CENTRUM ISLAMONDERWIJS*. Geraadpleegd 10 maart 2024, van

<https://www.centrumislamonderwijs.be/cio.html>

DPG Media Privacy Gate. (z.d.-b). Geraadpleegd 09 maart 2024, van

<https://www.hln.be/onderwijs/ruime-meerderheid-van-scholen-wil-levensbeschouwelijke-vakken-anders-organiseren~a96b1a27/>

DPG Media Privacy Gate. (z.d.-c). Geraadpleegd 09 maart 2024, van

<https://www.hln.be/binnenland/steeds-meer-schooldirecteurs-pleiten-voor-afschaffing-godsdienst-en-zedenleer-door-leerkrachtentekort-elk-jaar-absurde-puzzel~ac26489e/>

Godsdienst of zedenleer? (z.d.). Geraadpleegd 10 maart 2024, van

<https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/ouders/leren-en-evalueren/wat-leert-mijn-kind/godsdienst-of-zedenleer#:~:text=Offici%C3%Able%20scholen,-Scholen%20van%20het&text=Die%20scholen%20moeten%20je%20kind,joodse%20en%20de%20islamitische%20godsdienst.>

Goethals, D., & Sels, E. (2023). *Resultaten bevraging levensbeschouwelijke vakken*. In Vereniging Leidinggevenden Vlaams Onderwijs Vzw.

Goossens, B. (2022, 24 augustus). *Door de levensbeschouwelijke vakken op te geven riskeren we onze maatschappij verder te segregeren*. deMens.nu. Geraadpleegd 25 december 2023, van <https://demens.nu/2022/08/22/door-de-levensbeschouwelijke-vakken-op-te-geven-riskeren-we-onze-maatschappij-verder-te-segregeren/>

Gva.Be. (2023b, september 18). *DISCUSSIE. Moeten de vakken godsdienst en zedenleer opgefrist of zelfs afgeschaft worden?* Gazet van Antwerpen. Geraadpleegd 15 maart 2024, van https://www.gva.be/cnt/dmf20230918_92938486

Interview met prof. dr. Orhan Agirdag (KUL). (z.d.). Godsdienstonderwijs.be. Geraadpleegd 05 april, van <https://www.kuleuven.be/thomas/page/interview-orhan-agirdag/>

Medisch Dossier. (2022, 17 november). *Religie beschermt tegen depressie*. Geraadpleegd 28 maart 2024, van <https://medischdossier.org/religie-bescherm-tegen-depressie/>

Nws, V. (2019, 13 september). *Levensbeschouwelijke vakken in officieel onderwijs noodzakelijk om radicalisering tegen te gaan*. vrtnws.be. Geraadpleegd 11 maart, van <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/09/12/opinie-erkende-instantie-islam-centrum-islamonderwijs/>

Nws, V. (2023, 18 september). *Steeds moeilijker om godsdienstles te organiseren: "5 verschillende levensbeschouwingen, dat is een gigantische puzzel"*. vrtnws.be. Geraadpleegd 10 maart 2024, van <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/09/18/dwv/>

Papaleontiou - Louca, E. (2021). *Effects of Religion and Faith on Mental Health*. New Ideas in Psychology, 100833.

Post, K. (2022b, oktober 19). *Study: Religion and spirituality can aid youth mental health crisis*. Religion News Service. Geraadpleegd 11 maart 2024, van <https://religionnews.com/2022/10/19/study-religion-and-spirituality-can-aid-youth-mental-health-crisis/>

Puber / De puberteit: volwassen worden / Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). Geraadpleegd 04 juni 2024, van <https://www.nji.nl/ontwikkeling/de-puberteit/#:~:text=Vanaf%20ongeveer%2014%20jaar%20gaan,vaak%20nog%20niet%20goed%20in.>

Religion and Depression Statistics [Fresh Research] • GitNux. (2023, 16 december). *GITNEX*. Geraadpleegd 28 maart 2024, van <https://gitnux.org/religion-and-depression-statistics/#:~:text=Most%20Important%20Statistics-,15.6%25%20of%20strongly%20religious%20people%20have%20been%20diagnosed%20with%20depression,all%20cases%20of%20depression%20worldwide.>

Simone.Whitehouse. (2023, 18 december). *The Importance of Religious Education (RE) in a School's Curriculum. Services For Education*. Geraadpleegd 28 maart 2024, van <https://www.servicesforeducation.co.uk/blog/schools/why-is-re-important-in-schools/#:~:text=Improve%20their%20knowledge%20of%20global,buid%20a%20more%20cohesive%20community>

Springtide. (2023, 31 juli). *Gen Z Mental Health - Springtide Research Institute*. Springtide Research Institute. Geraadpleegd 28 maart 2024, van <https://springtideresearch.org/gen-z-mental-health?playlist=38c0841&video=a9369ac>

Weergave van Islamonderwijs aan de Vlaamse Hogescholen: een stand van zaken. (z.d.). Geraadpleegd 28 maart 2024, van <https://religiesamenleving.nl/article/view/13317/14878>

Bijlagen

Bevraging directeurs

1. Naam en voornaam

5 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Van Dender Greet
2	anonymous	Kathleen Thomassen
3	anonymous	Heyns Ellen
4	anonymous	Sven Geenens
5	anonymous	Kristof De Lange

1. Naam en voornaam

5 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Van Dender Greet
2	anonymous	Kathleen Thomassen
3	anonymous	Heyns Ellen
4	anonymous	Sven Geenens
5	anonymous	Kristof De Lange

3. Welke van de erkende levensbeschouwelijke vakken biedt u op uw school aan?

5 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Islam, zedenleer, RKG
2	anonymous	NCZ, K. Godsdienst, Islam, Protestantse godsdienst, Orthodoxe godsdienst
3	anonymous	RKG ISL PG NCZ
4	anonymous	Islam - Protestantse G - Katholieke G - Orthodoxe G - NCZ
5	anonymous	godsdienst (leerplan Katholiek Onderwijs Vlaanderen)

5. Vindt u dat levensbeschouwelijke vakken het psychisch welzijn van de leerlingen bevordert?
Indien ja, aan wat merkt u dat?

5 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Daar heb ik niet direct een zicht op.
2	anonymous	Ja. De leerkracht LBV kan een echte vertrouwenspersoon zijn voor de leerlingen.
3	anonymous	Ja Ruimte om deze inhoud te bespreken. Leerlingen volgen deze lessen heel graag. Constante doorheen de lagere school.
4	anonymous	De lesonderwerpen zijn wellicht sneller te linken aan het psychisch welbevinden. Hoor dat sommige leraren tijd maken om het over welbevinden te hebben.
5	anonymous	Nee

6. Vindt u dat de levensbeschouwelijke vakken aan de studieprestaties van de leerlingen bijdragen?

5 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Niet direct kunnen vaststellen met data.
2	anonymous	Geen mening
3	anonymous	Nee
4	anonymous	Geen mening
5	anonymous	Nee

7. Is het volgens u een goede reden om levensbeschouwing af te schaffen vanwege organisatorische en praktische problemen?

5 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Ik vind het belangrijker dat leerlingen SAMEN levensbeschouwing krijgen en niet apart. Hoe kunnen ze anders elkaar leren appreciëren.
2	anonymous	Ik kan dit wel begrijpen.
3	anonymous	Er is zeker iets voor te zeggen.
4	anonymous	Complexe situatie, maar vind dat geen reden om LBV af te schaffen. Beter: zoeken naar oplossingen die het roosteren minder complex maken.
5	anonymous	Een goede reden als er op zoek gegaan dient te worden naar een leraar voor slechts een handvol leerlingen. Dit probleem stelt zich echter eerder in het GemeenschapsOnderwijs denk ik.

8. Bent u voorstander van de afschaffing van levensbeschouwing in scholen? Waarom wel/niet?

5 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Ja, zie hierboven.
2	anonymous	ja omwille van onderstaande gegevens. Dit omdat het soms een moeilijke organisatie is en het kost ook heel veel geld. Soms 1 à 2 leerlingen bij een leerkracht. neen omdat ik ook vind dat de leerkracht en het vak een meerwaarde kunnen zijn voor de leerlingen.
3	anonymous	Ja Vervangen door burgerschap of sociaal welzijn. Iedereen is van harte welkom op onze school, we maken helemaal geen verschil in de mooie diversiteit van onze mede-burgers.
4	anonymous	Neen. Vroeger wel. Nu ben ik er van overtuigd dat LBV kaders kan scheppen die bijdragen tot een beter leer- en leefklimaat. Er is voldoende 'common ground' tussen de LBV's.
5	anonymous	Ik ben voor afschaffing, ja. Levensbeschouwing is opvoedkundige taak voor ouders, laat religie in de privé-sfeer blijven en weer het uit de publieke sfeer. Wel dient er dan ingezet te worden op "Samen-leven" om stappen te zetten in integratie, maar ook duidelijk te maken dat bepaalde religieuze regels niet compatibel zijn met onze moderne Westerse samenleving.

Bevraging leerkrachten levensbeschouwing

(Omwille van privacyredenen worden de namen niet vermeld)

2. In welke school bent u tewerkgesteld?

10 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Kompaz Zaventem
2	anonymous	Go! Technisch Atheneum Lokeren
3	anonymous	SJKS Sint-Niklaas (het college)
4	anonymous	De Bloeiende Kerselaar
5	anonymous	Atheneum Gent
6	anonymous	Atheneum Lokeren
7	anonymous	Momenteel enkel stages gelopen. Ik studeer zelf dit jaar af als Islam leerkracht.
8	anonymous	Technisch atheneum Brasschaat
9	anonymous	GO!TAK
10	anonymous	KTA Stabroek

3. In welk levensbeschouwelijk vak bent u gespecialiseerd?

10 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Islam
2	anonymous	Islamitische godsdienst
3	anonymous	Katholieke godsdienst
4	anonymous	Islamitische godsdienst
5	anonymous	Geschiedenis en islam
6	anonymous	Niet-confessionele zedenleer
7	anonymous	Islam
8	anonymous	Islamitische godsdienst
9	anonymous	RKG
10	anonymous	NCZ

4. Merkt u als leerkracht levensbeschouwing dat de leerlingen u zien als een vertrouwenspersoon? Zo ja, aan wat merkt u dat?

10 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Ja. Ze komen met persoonlijke vragen waar hun ouders geen antwoord voor kunnen hebben.
2	anonymous	Ja.. ik blijf altijd langer op school of praat in de pauzes omdat leerlingen mij telkens aanspreken.
3	anonymous	Ja. Een reflectievak nodigt uiteraard uit tot een soms wat andere omgang met de leerlingen. Persoonlijker. Vaak boezemt dat wat meer vertrouwen in bij leerlingen om wat meer te delen dan met vele andere leerkrachten.
4	anonymous	Ja, de leerlingen komen vertellen wat ik hun klas gebeurt
5	anonymous	Ja. Ze vertrouwen me soms heel persoonlijke verhalen toe die ze niet bij andere leerkrachten kwijt kunnen.
6	anonymous	Ja, door de onderwerpen die we bespreken zoals relaties, seksualiteit, ethische dilemma's waarover ze vaak veel te zeggen hebben en door het feit dat er veel klasgesprekken zijn.
7	anonymous	Ja, ze durven met bepaalde vragen af te komen waarvan ze weten dat ik het qua achtergrond voor mij begrijpbaar is.
8	anonymous	Ja, vaak worden er persoonlijke zaken aan mij toevertrouwd. Na de les blijven soms leerlingen om iets te delen dat ze dwars zit of is voorgevallen.
9	anonymous	Ja, door de gesprekken die gevoerd worden over allerlei onderwerpen voelen leerlingen dat ze meer mogen vertellen. Ik heb ook al jaren de regel: wat verteld wordt in deze klas, blijft in deze klas.
10	anonymous	Ja, elke dag komt er wel een leerling even praten over persoonlijke zaken.

5. Vindt u dat uw vak bijdraagt aan het psychisch welzijn van uw leerlingen?

10 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Zeker en vast.in zekere mate
2	anonymous	Ja. Ze zeggen mij vaak dat ik dit niet mag zeggen aan collega's of leerlingbegeleiding.
3	anonymous	Ik hoop van wel. Door hen te wijzen op andere belangrijke zaken in het leven dan prestatie, materialisme, etc.
4	anonymous	Ja zeker
5	anonymous	Ja, mijn vak biedt een veilige leeromgeving waarin leerlingen openlijk hun (levensbeschouwelijke) identiteit ten volle kunnen uiten.
6	anonymous	Ja, door erover te praten, merken ze dat dit kan opluchten, dat ze niet alleen zijn, dat dingen in perspectief kunnen gezet worden.
7	anonymous	Ja, als islam docent kan je vele zaken uit de islam aanhalen hierover.
8	anonymous	Ja, soms is ons vak een uitlaatklep voor de leerlingen.
9	anonymous	Ja, door de (bij mij) kleine aantallen leerlingen en een vrij hoog welbevinden, worden moeilijke thema's aangesneden. Indien een leerling zich hierin herkent, durft hij/zij zijn/haar hart wel te luchten (afhankelijk van leerling tot leerling uiteraard).
10	anonymous	absoluut, wij hebben de tijd om dieper in te gaan op hun welzijn.

6. Vindt u dat uw vak bijdraagt aan de studieprestaties van uw leerlingen?

10 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	In zekere mate.
2	anonymous	Ja ik probeer ze te motiveren
3	anonymous	Soms leren ze zaken op een andere manier bekijken. De lessen zijn ook vaak filosofisch van i slag, dus ook dat werkt als een vorm van ondersteuning.
4	anonymous	Ja, door aanmoedigen om altijd een betere prestaties te hebben
5	anonymous	Ja, ik werk ook aan het bevorderen van andere vaardigheden zoals kritisch redeneren met religieuze bronnen en historisch denken.
6	anonymous	Door te praten over hun angsten mbt studeren en hun talenten en mindere kanten, kan stress soms verminderen.
7	anonymous	Ja, zeker
8	anonymous	Ja, we proberen samen met onze collega's de leerlingen te motiveren.
9	anonymous	Door de band met mijn leerlingen lukt het me soms wel om hen een extra duwtje in de rug te geven.
10	anonymous	ja, in de zin dat LBV een rustpunt in het drukke curriculum moet zijn. Kennis opdoen? Zeker. Zinnige gesprekken voeren? absoluut. Werkbundels, toetsen, taken en examens? Nee, dank u.

7. Bent u voorstander van een algemeen vak 'Burgerschap' waarbij elke leerkracht ingezet kan worden? Waarom wel/niet?

10 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	Voor noch tegen.
2	anonymous	Nee
3	anonymous	Een vak burgerschap kan zeker zijn waarde hebben, maar volgens mij de levensbeschouwelijke vakken niet vervangen. Inhoudelijk doen ze immers niet hetzelfde. De functie van bv. de godsdienstleraar is ook meer dan enkel de theorie overbrengen. Het is ook deels een ervaringsvak, een vak dat best door specialisten van de levensbeschouwing in kwestie wordt gegeven.
4	anonymous	Nee, een levensbeschouwelijke vak is een vrije vak waar elke leerling goed zich voelt en waar hij zich kan identificeren. Burgerschap is een vak die niet op de persoonlijke behoeften van sommige leerlingen kan beantwoorden
5	anonymous	Ja, maar niet ten koste van de levensbeschouwelijke lessen; deze vormen een zeer belangrijke, veilige setting waar leerlingen kennis maken met hun religie. Leerlingen worden gevormd door een leerkracht die gespecialiseerd is in zijn vak en dit met veel begeesting doet.

6	anonymous	Ja en nee. Er zijn reeds veel thema's die binnen de levensbeschouwelijke vakken aan bod komen en op den duur zal er veel overlapping zijn.
7	anonymous	Ja, het is wel een vak dat zijn bijdrage kan leveren voor de ontwikkeling van de leerling maar dit vak moet er niet komen ten koste van de levensbeschouwelijke vakken.
8	anonymous	Nee, burgerschap is niet vergelijkbaar met levensbeschouwing.
9	anonymous	Indien dit vak dan de levensbeschouwing vervangt, is het antwoord nee. Ik denk dat elke leerling (in de mate van het mogelijke) de kans mag krijgen om zijn/haar levensovertuiging te volgen en zich hierin eventueel te verdiepen. Ik ben wel van mening dat een blik over de muur zeker kan, in contact komen met andere religies en overeenkomsten tegenkomen kan zeer leerrijk zijn!
10	anonymous	Neen, ik vergelijk NCZ vaak met burgerschap. Je moet over een degelijke achtergrond en kennis beschikken om dit te geven. Het is zo belangrijk om neutraal te blijven en de kinderen te leren denken. Indoctrinatie en eigen meningen kunnen absoluut niet. Burgerschap is meer dan regeltjes volgen. Het is het begrijpen van mekaars cultuur, religie, sexualiteit, beperkingen en zoveel meer. Alleen door de nodige kennis hierover kan een respectvolle samenleving groeien en dus goed burgerschap.

Bevraging leerlingen tweede graad

1. Welke studierichting volg je?

17 Antwoorden

1	anonymous	humane wetenschappen
2	anonymous	Natuurwetenschap
3	anonymous	economische wetenschappen Doorstroomfinaliteiten
4	anonymous	Moderne talen (doorstroom)
5	anonymous	Doorstroom finaliteit: Economische wetenschappen
6	anonymous	Economisch wetenschap,doorstroom finaliteit
7	anonymous	Humane wetenschappen-> ASO
8	anonymous	Humane wetenschappen
9	anonymous	4 Humanewetenschappen ASO
10	anonymous	Sportwetenschap
11	anonymous	Economie wetenschappen
12	anonymous	Moderne talen
13	anonymous	Economische Wetenschappen
14	anonymous	Humane wetenschappen
15	anonymous	3de jaar economie wetenschappen
16	anonymous	Economie wetenschappen
17	anonymous	Economische wetenschappen

2. Welk levensbeschouwelijk vak volg je?

17 Antwoorden

1	anonymous	islam
2	anonymous	Islam
3	anonymous	Islam
4	anonymous	Islam
5	anonymous	Islam
6	anonymous	Islam
7	anonymous	Islam
8	anonymous	Isla
9	anonymous	Islam
10	anonymous	Islam
11	anonymous	Islam
12	anonymous	Islam
13	anonymous	Islam
14	anonymous	Islam
15	anonymous	Islam
16	anonymous	Islam
17	anonymous	Islam

3. Vind jij het een meerwaarde dat jouw levensbeschouwelijk vak op school gegeven wordt?

17 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	zeker
2	anonymous	Ja
3	anonymous	Ja
4	anonymous	Ja
5	anonymous	Ja
6	anonymous	Ja want dat is noodzakelijk
7	anonymous	Ja , na school is er vaak geen tijd om zelf bij te leren over mijn geloof omdat het vaak druk is met studeren. Dus door de lessen islam op school heb ik de mogelijkheid om toch nog bij te leren zonder dat ik er veel vrije tijd aan moet spenderen ook heb je op school een leerkracht die kennis heeft over het vak/ onderwerp waardoor je directeur vragen kan stellen . Als je thuis zelf aan de slag moet dan blijf je vaak achter met vragen.
8	anonymous	Ja

9	anonymous	Ja, ik vind het nuttig en belangrijk.
10	anonymous	Ja
11	anonymous	Ja
12	anonymous	Ja
13	anonymous	Ja, ik leer veel bij.
14	anonymous	Ja
15	anonymous	Ja
16	anonymous	Ja sowieso
17	anonymous	Ja

4. Voel jij je gelukkiger op school door levensbeschouwing? Waarom wel/niet?

17 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	gewoon neutraal, maar ik vind het wel belangrijk dat iedereen zijn/haar geloof op school kan volgen
2	anonymous	Ja,want we iets meer leren over islam
3	anonymous	Ja, ik kan leren over wat mij interesseert.
4	anonymous	Ja want ik leer meer over mijn religie en dan hou ik mij meer bezig met mijn religie want wanneer ik dat niet krijg dan ga ik af mijn pad en vergeet ik om op mijn geloof te zitten
5	anonymous	Ja, ik leer elke les iets bij.
6	anonymous	Ja want ik voel dat mijn religie gerespecteerd wordt
7	anonymous	Ja , je kan jezelf zijn en moet je niet per se aanpassen aan 1 levensbeschouwing of geen.
8	anonymous	Ja omdat het belangrijk is

9	anonymous	Ja, ik heb het gevoel dat ik er ook bijhoor op een school en dat er ook over mijn geloof kan gepraat worden. Ook is levensbeschouwing een vak waar ik mijn hoofd kan legen van al dat school werk en dat laat mij beter voelen.
10	anonymous	Ik vind me gelukkiger, want het is leuk om jouw eigen levenbeschouwelijke vak mag volgen
11	anonymous	Ja
12	anonymous	Ja, omdat ik het leuk vind
13	anonymous	Ja
14	anonymous	Ik voel me gelukkiger want ik kan geloven in wat ik wil en wordt niet geforceerd in een ander geloof
15	anonymous	Ja, want het is een deel uit me leven en ik vind het belangrijk
16	anonymous	Ja, het is gezellig.
17	anonymous	Ja

5. Denk jij dat het goed is dat levensbeschouwing op de scholen afgeschaft wordt? Waarom wel/niet?

17 Antwoorden

ID ↑	Naam	Antwoorden
1	anonymous	nee, waarom zou deze vak afgeschaft worden terwijl er andere vakken zijn die nutteloos zijn en nog steeds gegeven worden? bvb weetwchappelijkslabo
2	anonymous	Ja, dit helpt soms om ons religie te kennen
3	anonymous	Nee, het is belangrijk dat iedereen zijn eigen geloof kan volgen.
4	anonymous	Nee want sommige leerlingen krijgen islam niet van thuis uit en weten dat niet zoveel over islam dus gaan ze moeilijk zelf wat doen omdat het thuis al niet wordt aangeleerd
5	anonymous	Nee, religie is belangrijk voor vele mensen en dat je het op school kan volgen vind ik belangrijk.
6	anonymous	Nee want het is belangrijk voor ons om over ons religie te leren
7	anonymous	Neen, door de lessen levensbeschouwing leer je veel bij, vaak leven mensen op basis van hun geloof dus moeten ze wel enige kennis hebben Om door te kunnen doen. Door de lessen leer je de essentie van je geloof en leer je vooral conclusies trekken , de lessen dragen ook veel Bij aan het persoonlijk leven en het gedrag van een leerling . ook heeft niet iedereen de mogelijkheid om zijn geloof te praktiseren thuis dus is het een voordeel voor hen om dit op school te doen.
8	anonymous	Nee want religie is belangrijk

9	anonymous	Nee, want levensbeschouwing is een vak waar ik vrij heb voor mijn geloof want school neemt al mijn tijd in en ik kan veel meer bijleren. Je leert niet alleen bij van de andere vakken, maar zeker ook van je levensbeschouwelijk vak. Ik vind het belangrijk om over je geloof te kunnen praten.
10	anonymous	Nee
11	anonymous	Neen, want het is belangrijk
12	anonymous	Neen, ik wil dat de levensbeschouwelijke vakken blijven
13	anonymous	Neen, ik vind het leuk en interessant.
14	anonymous	Nee het moet blijven want het helpt jongeren met geloven in wat die wilt geloven
15	anonymous	Nee, mensen hebben het nodig en het is een deel van je identiteit
16	anonymous	Nee, het is een leuke vak
17	anonymous	Nee, het is belangrijk dat je je eigen geloof kan volgen op school.